

Naar een energierechtvaardige energietransitie

Een advies voor RES NML

Naar een energierechtvaardige energietransitie

Een advies voor RES NML

Madelon van Duren

Mirjam Smulders

Bianca Koomen

Nel Verhoeven

Colofon

Het PON & Telos heeft dit onderzoek verricht in opdracht van

Noord- en Midden Limburg

Auteur(s)

Madelon van Duren

Mirjam Smulders

Bianca Koomen

Nel Verhoeven

Publicatienummer

221755

Datum

juli 2023

© 2023 Het PON & Telos

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij Het PON & Telos. Gehele of gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

Vermenigvuldiging en publicatie in een andere vorm dan dit rapport is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van Het PON & Telos. Hoewel deze publicatie met de grootst mogelijke zorg is samengesteld, kan Het PON & Telos geen enkele aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele fouten.

Meer informatie

www.hetpon-telos.nl

Inhoudsopgave

1	Inleiding en achtergrond	2
1.1	Aanleiding	2
1.2	Leeswijzer	2
2	Theoretische inkadering	4
2.1.1	Brede welvaart en sociale duurzaamheid	5
2.1.2	Verdelingsbeginselen van de WRR	6
2.1.3	Energierectvaardigheidsprincipes	8
3	Afwegingsmatrices	11
3.1	Afwegingsmatrix voor projecten grootschalige opwek en opslag	14
3.2	Afwegingsmatrix voor projecten warmtetransitie gebouwde omgeving	15
3.3	Afwegingsmatrix voor projecten netcapaciteit	16
4	Afwegingen uit de praktijk	17
4.1	Grootschalige opwek	17
4.2	Warmtetransitie gebouwde omgeving	20
4.3	Netcongestie	23
4.4	Koppeling afwegingen uit de praktijk vanuit een research community	26
5	Algemene beschouwing	28
	Bijlage A . Bronnenlijst	31
	Bijlage B . Onderzoeksverantwoording	33
	Bijlage C . Theoretisch kader – <i>Brede welvaarten Sociale duurzaamheid</i> uitgebreid	35
	Bijlage D . Indicatoren brede welvaart	45
	Bijlage E Afwegingsmatrix ‘Het akkoord van Morgen’	46
	Bijlage F Rapportage research community	49

1 Inleiding en achtergrond

1.1 Aanleiding

Dertig verschillende energieregio's werken momenteel in Nederland aan hun energiestrategieën. In Noord- en Midden Limburg wordt de RES NML gevormd door vijftien gemeenten, de provincie, waterschap Limburg en Netbeheerder Enexis. Op 1 juli 2021 is de RES 1.0 ingediend. Er wordt nu gewerkt aan de uitvoering en het vervolg hiervan.

De RES 1.0 van NML beschrijft sociale duurzaamheid als kernwaarde voor de energieregio. Dit wordt uitgedrukt in:

1. Iedereen kan meedoen
2. Iedereen kan het betalen
3. Iedereen kan meeprofiteren

De specifieke invulling van hoe sociale duurzaamheid verankerd kan worden in de uitvoering van de RES 1.0 – en de daarop volgende RES'en – is deels ingevuld. De wens is om sociale duurzaamheid te verankeren in alle facetten, zowel beleidsmatig als in de uitvoering van de RES 1.0.

Bij dat verankeren van sociale duurzaamheid is het uitgangspunt dat de energietransitie een bijdrage kan leveren aan het welzijn van mensen: het gaat niet alleen over geld, maar ook over sociale samenhang, gezondheid en een goede, fijne leefomgeving. Op verschillende plekken én voor alle groepen in de samenleving. De energietransitie verloopt pas echt duurzaam als alle inwoners 'aan boord' zijn, dus ook maatschappelijk kwetsbare groepen die vaak moeilijker te betrekken zijn bij de energietransitie. Om dat verder te onderzoeken, is deze verkenning gestart. De aanleiding voor deze verkenning is dat de RES NML gemeenten wil ontzorgen door hen een handreiking te bieden waarmee ze sociale duurzaamheid lokaal bespreekbaar kunnen maken en kunnen borgen in beleid en uitvoering. De vraag wat RES NML zelf kan doen in de energietransitie is daaraan toegevoegd.

1.2 Leeswijzer

Om zowel theoretische als praktische 'handen en voeten' te geven aan het kernbegrip sociale duurzaamheid, hebben we verschillende methoden gebruikt.

Allereerst hebben we een theoretische verkenning verricht naar het concept *sociale duurzaamheid*. We beschrijven relevante theoretische bevindingen van *sociale duurzaamheid*, met in het bijzonder aandacht voor *verdelingsmechanismen* en de *energierechtvaardigheidsprincipes* (hoofdstuk 2). Vervolgens verdiepen we het theoretische

kader langs drie sporen: 1) Grootschalige opwek, 2) Gebouwde omgeving, en 3) Netcongestie. Voor elk spoor geven we een afwegingsmatrix die beleidsmakers en bestuurders kan helpen bij het sociaal rechtvaardig beoordelen of uitvoeren van aankomende projecten die betrekking hebben op de energietransitie (*hoofdstuk 3*). Daarna beschrijven we actuele noties uit de praktijk van de drie sporen. Dit is gevoed door interviews met verschillende relevante stakeholders (*hoofdstuk 4*). We sluiten af met een algemene beschouwing voor de RES NML, om energierechtvaardigheid meer te verankeren in uitvoering en beleid (*hoofdstuk 5*).

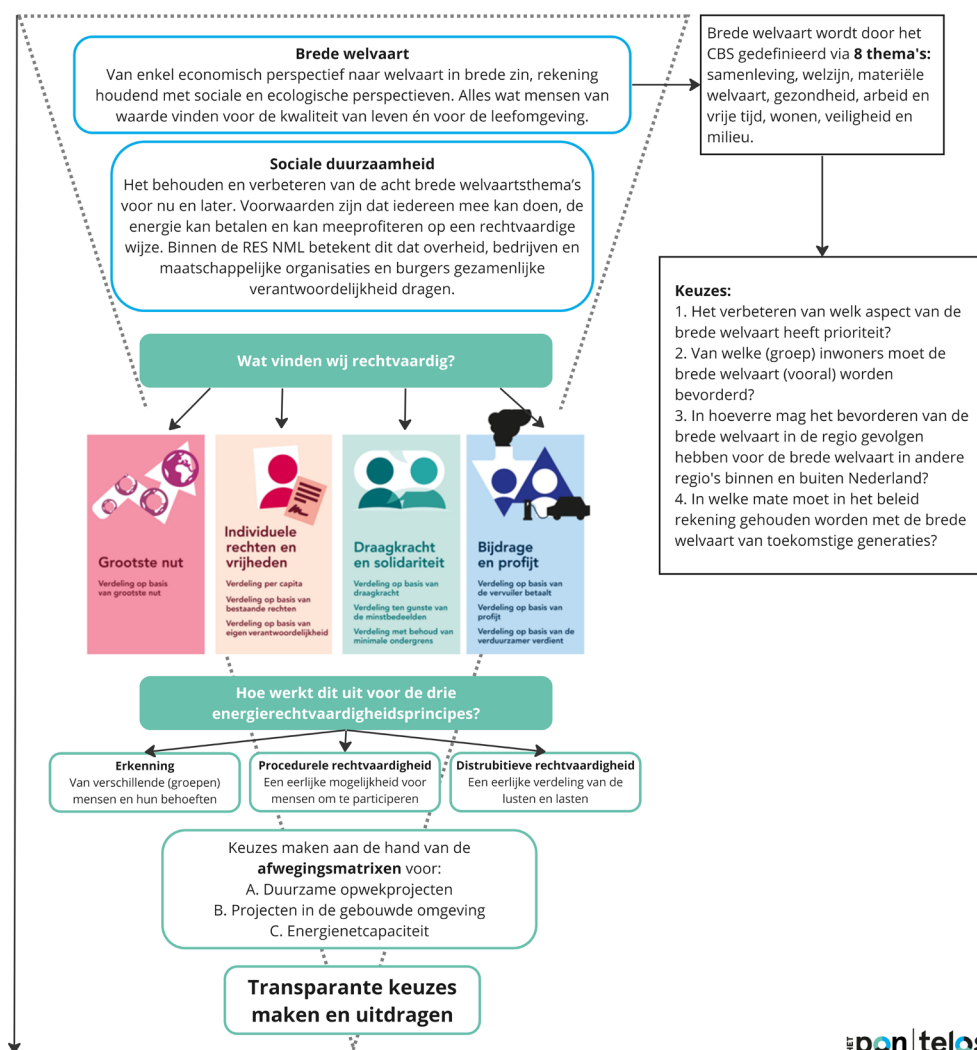
Bijlage A geeft de bronnenlijst weer. In Bijlage B gaan we dieper in op de onderzoeksverantwoording. Bijlage C geeft het uitgebreide theoretische kader weer, dat in een eerder tussenrapport van dit traject is opgeleverd. Bijlage D geeft een overzicht van de gehanteerde indicatoren van brede welvaart. In Bijlage E een ingevulde afwegingsmatrix van gebouwde omgeving te vinden. Tot slot is in Bijlage F de rapportage opgenomen die is opgesteld naar aanleiding van de Research Community die in een eerdere fase van dit project is uitgevoerd.

2 Theoretische inkadering

In dit hoofdstuk beschrijven we stapsgewijs verschillende relevante concepten voor de RES NML. We starten kort vanuit een breed perspectief rondom het concept *brede welvaart*, waarna we de stap maken naar *sociale duurzaamheid*. Om sociale duurzaamheid voor de RES NML praktisch toepasbaar te maken, zoomen we in op verdelingsbeginselen van de WRR (2023), die vervolgens toepasbaar zijn op drie energierechtvaardigheidsprincipes.

In een eerdere fase hebben we een uitgebreider theoretisch kader opgesteld voor de concepten *brede welvaart* en *sociale duurzaamheid*. Hierin is een voor de RES NML toegespitste definitie geformuleerd. Dit theoretisch kader is te vinden in Bijlage C. In figuur 1 hieronder geven we een samenvatting van het theoretisch kader weer. In de volgende paragrafen lopen we de verschillende onderdelen langs.

Figuur 1 Overzicht theoretische inkadering

2.1.1 Brede welvaart en sociale duurzaamheid

Al sinds de jaren 50 van de vorige eeuw zoeken wetenschappers naar een alternatief voor het Bruto Binnenlands Product, het BBP, om de welvaart in onze samenleving te beschrijven. Ze zijn op zoek naar een bredere welvaartsbenadering, waarbij ook sociale en ecologische perspectieven worden meegewogen. Groei van materiële welvaart alleen draagt namelijk niet bij aan een betere kwaliteit van leven en meer geluk. Daarom wordt er steeds meer gekeken naar en geredeneerd vanuit *brede welvaart*. Het CBS (2022) heeft hiervoor een (Regionale) Monitor Brede Welvaart ontwikkeld, waarbij de volgende acht thema's in kaart worden gebracht: welzijn, samenleving, materiële welvaart, gezondheid, arbeid en vrije tijd, wonen, veiligheid en milieu. Door deze thema's in samenhang in beeld te brengen, biedt brede welvaart een breed en integraal perspectief op duurzame ontwikkeling.

Als we niet alleen kijken naar hoe het ervoor staat met de brede welvaart in een regio, maar we ook dieper kijken naar wat men rechtvaardig en eerlijk vindt, dan spreken we over *sociale duurzaamheid*. Janssen (2021) geeft aan dat sociale duurzaamheid een gelaagd begrip is met verschillende niveaus. Op (landelijk) overheidsniveau kent sociale duurzaamheid andere waarden, principes, doelen en gedragsuitlatingen dan voor het maatschappelijk middenveld of voor de individuele burgers. De volgende vragen kunnen helpen bij het bepalen van de invulling van sociale duurzaamheid op de verschillende niveaus:

- Wanneer zijn we echt tevreden, als beleidsmakers én als burgers?
- Wat wordt in bepaalde situaties als rechtvaardig en waardevol geacht?
- Hoe meten we echt het einddoel, en niet alleen het middel om daar te komen?

Om sociale duurzaamheid bruikbaar te maken voor de RES NML, geven we een *stipulatieve definitie van sociale duurzaamheid* (dit is een afbakening die specifiek voor de RES NML is opgesteld).

Sociale duurzaamheid is het behouden en verbeteren van de acht brede welvaartsthema's voor nu en later.* Voorwaarden zijn dat iedereen mee kan doen, de energie kan betalen en kan meeprofiteren op een rechtvaardige wijze. Binnen de RES NML betekent dit dat overheid, bedrijven en maatschappelijke organisaties en burgers gezamenlijke verantwoordelijkheid dragen.

* Deze thema's zijn: *welzijn, materiële welvaart, gezondheid, arbeid en vrije tijd, wonen, samenleving, veiligheid en milieu* (zie bijlage D voor de bijbehorende indicatoren van het CBS (2023)).

Om te komen tot een praktische uitwerking zijn er verschillende stappen nodig:

1. Bepaal welke brede welvaartsthema's voor de RES NML de meeste prioriteit hebben.
2. Bepaal wat voor de RES NML wordt verstaan onder *rechtvaardig* (zie het vervolg van dit rapport).
3. Definieer hoe sociale duurzaamheid zichtbaar wordt op overheids-, maatschappelijk en bewonersniveau. Benoem de verschillende doelgroepen binnen deze niveaus.
4. Analyseer hoe sociale duurzaamheid(skeuzes) uit kunnen pakken voor verschillende groepen in de samenleving (een voordeel voor de één kan een nadeel voor de ander opleveren).

Uitgebreidere informatie over *brede welvaart* en *sociale duurzaamheid* is te vinden in Bijlage C.

2.1.2 Verdelingsbeginselen van de WRR

Sociale duurzaamheid vraagt om rechtvaardige keuzes. Maar wat als rechtvaardig wordt beschouwd kan per persoon, context, (schaal)niveau of organisatie verschillen. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR, 2023) pleit ervoor dat **rechtvaardigheid**, net als doelmatigheid en rechtmatigheid, een vaste pijler moet worden in het opstellen van klimaat- (of energie)beleid. Om te bepalen wat rechtvaardig is, geeft de WRR vier verdelingsmechanismen met daarbij behorend in totaal tien verdelingsprincipes. Deze mechanismen en principes helpen bestuurders en beleidsmakers bij het maken van de keuze van wat rechtvaardig is, en waar men met beleid op wil sturen. In figuur 2 is het overzicht van de verdelingsbeginselen te vinden.

Figuur 1 Verdelingsmechanismen en -principes van de WRR (2023)¹.

De mechanismen (1) *grootste nut*, (2) *individuele rechten en vrijheden*, en (4) *bijdrage en profijt*, zijn alle drie – in meer of mindere mate – lange tijd uitgangspunten geweest voor de

¹ Zie: <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2023/02/16/rechtvaardigheid-in-klimaatbeleid>

inrichting van de (klimaat- en) energietransitie. In het Klimaatakkoord (2019) is voor het eerst expliciet aandacht voor het verdelingsmechanisme *(3) draagkracht en solidariteit*. Het Klimaatakkoord stelt immers dat de transitie voor iedereen haalbaar en betaalbaar moet zijn, en uit zou moeten gaan van een eerlijke verdeling van de lasten tussen de burgers en bedrijven. Door de afwegingsmatrices voor de RES NML (*zie hoofdstuk 3*) in te vullen vanuit het *draagkracht en solidariteitsmechanisme*, kunnen we bezien in hoeverre de verschillende projecten (of het beleid) sociaal duurzaam zijn.

We lichten de verdelingsmechanismen en -principes kort toe. Voor een uitgebreidere omschrijving is het rapport van de WRR (2023) ‘Rechtvaardigheid in klimaatbeleid. Over de verdeling van klimaatkosten’ te raadplegen.

(1) Verdeling op basis van: Grootste nut

Dit verdelingsmechanisme gaat ervan uit dat kosten rechtvaardig verdeeld zijn wanneer de klimaatdoelen maximaal gerealiseerd worden. Het resultaat telt dus. Het principe **verdeling op basis van grootste nut** stelt dus dat de kostenverdeling zo dient te gebeuren dat het best mogelijke resultaat op het gebied van de klimaatdoelen wordt gerealiseerd.

(2) Verdeling op basis van: Individuele rechten en vrijheden

Het tweede mechanisme stelt dat er bij een rechtvaardige verdeling van kosten rekening gehouden moet worden met bestaande afspraken en de eigen verantwoordelijkheid. Hieronder vallen drie verdelingsprincipes. **(a) Verdeling per capita** gaat ervan uit dat de kosten gelijk verdeeld zouden moeten zijn per hoofd van de bevolking, ofwel iedereen betaalt even veel. Het principe **(b) verdeling op basis van bestaande rechten** stelt dat een rechtvaardige verdeling rekening houdt met de bestaande eigendomsrechten, investeringen en gerechtvaardigde verwachtingen van bewoners en bedrijven en legt hiermee een claim op de toekomst. Het derde principe van dit mechanisme gaat uit van **(c) verdeling op basis van eigen verantwoordelijkheid**. Dit principe stelt dat burgers en bedrijven zelf verantwoordelijk zijn voor het dragen van de kosten voor verduurzaming, bijvoorbeeld doordat particuliere woningeigenaren zelf de kosten dragen voor de verduurzaming van hun huis.

(3) Verdeling op basis van: Solidariteit en draagkracht

Het derde – wat nieuwere – mechanisme stelt dat er bij een rechtvaardige verdeling rekening gehouden moet worden met kwetsbare groepen. Zij mogen niet onder het bestaansminimum komen en dragen bij naar wat voor hen mogelijk is. Ook dit mechanisme bevat drie principes. Het principe **(a) verdeling op basis van draagkracht** stelt dat het rechtvaardig is wanneer de kostenverdeling rekening houdt met het economisch kapitaal van burgers of bedrijven. Ofwel, degenen met meer inkomen of vermogen dragen een groter deel van de kosten. **(b) Verdeling ten gunste van de minstbedeelden** gaat uit van een rechtvaardige verdeling wanneer de minstbedeelden er in ieder geval niet op achteruit

gaan. Het derde principe, **(c) verdeling met behoud van een minimale ondergrens**, stelt dat de verdeling zo moet worden ingericht dat er voor iedere burger een menswaardig bestaan mogelijk blijft.

(4) Verdeling op basis van: Bijdrage en profijt

Het laatste verdelingsmechanisme gaat uit van een kostenverdeling waarbij inzet wordt beloond en vervuilend gedrag wordt belast. Ook dit mechanisme kent drie verdelingsprincipes. **(a) Verdeling op basis van de vervuiler betaalt** gaat uit van een rechtvaardige verdeling wanneer er rekening wordt gehouden met de mate waarin burgers en bedrijven bijdragen aan klimaatverandering, voor de bijdrage aan de kosten van klimaatverandering. Andersom, gaat het principe **(b) verdeling op basis van profijt** uit van een eerlijke verdeling wanneer er rekening wordt gehouden met het profijt dat burgers en bedrijven hebben van de voorzieningen die worden getroffen; degene met het meeste profijt betaalt het meeste. Tot slot stelt het principe **(c) verdeling op basis van de verduurzamer verdient** dat de kostenverdeling rechtvaardig is wanneer er rekening wordt gehouden met de mate waarin burgers en bedrijven zich inspannen om klimaatschade en klimaatverandering tegen te gaan.

Overkoepelend

De WRR (2023) stelt in haar rapport dat het van belang is om te expliciteren welk(e) principes gekozen worden, en dat hierbij een uitleg gegeven wordt. Daarbij wordt opgemerkt dat er geen ‘gouden standaard’ is. Er is geen verdelingsmechanisme of -principe aan te wijzen dat altijd het meest rechtvaardig is. Daarom is het van belang om de besluiten en procedures eerlijk en transparant te laten verlopen. De drie energierechtvaardigheidsprincipes (1) erkenning, (2) procedurele rechtvaardigheid, en (3) distributieve rechtvaardigheid, kunnen hierbij helpen.

2.1.3 Energierechtvaardigheidsprincipes

Om de gevolgen van maatschappelijke ongelijkheid, zoals energiearmoede, aan te pakken is het noodzakelijk om dieper in te gaan op energierechtvaardigheid. Het PBL (2020) biedt handvatten om te bepalen op welke wijze energierechtvaardigheid binnen de RES NML moet worden ingevuld. De regio kan kiezen voor **maximale welvaart voor de regio, evenveel welvaart voor alle inwoners, voldoende welvaart voor alle inwoners, of zoveel mogelijk waarborgen van gelijke rechten en vrijheden voor alle inwoners**. Bij het maken van deze keuze voor een gedragen perspectief helpt het om inzicht te hebben in noties van energierechtvaardigheid. Breukers et al. (2020) onderscheiden drie principes van energierechtvaardigheid:

1. **Erkenning.** Het erkennen van verschillen tussen mensen en hun bijbehorende behoeften, bijvoorbeeld ouderen die de verwarming hoger willen. Geen erkenning

voor verschillen in behoefte betekent dat specifieke noden en kwetsbaarheden verhuuld blijven waardoor er geen beleid op geformuleerd kan worden.

2. **Procedurele rechtvaardigheid** met betrekking tot participatie. De mogelijkheid voor mensen om te participeren in processen van beleids- en besluitvorming, bijvoorbeeld door toegang te hebben tot de juiste informatie.
3. **Distributieve rechtvaardigheid** ten behoeve van het verdelingsvraagstuk van (de transitie van) de energievoorzieningen. Het welzijn van minder veerkrachtige huishoudens komt onder druk te staan omdat zij minder toegang hebben tot energiediensten die nodig zijn voor het dagelijks leven. Dit hangt samen met de prijs van energie gecombineerd met beschikbare financiële middelen. De scheidslijnen tussen minder veerkrachtige en meer veerkrachtige huishoudens worden groter. Een ander voorbeeld is de netcongestie, waarbij netbeheerders steeds vaker geconfronteerd worden met de keuze wie zij wel of niet aansluiten op het bestaande, maar overvolle, elektriciteitsnet.

De drie rechtvaardigheidsprincipes hangen met elkaar samen. We lichten ze hieronder nader toe.

Erkenning

Als eerste principe wordt het belang van erkenning van verschillende (groepen) mensen benoemd. Putters (2022) betoogt dat beleidstukken (als de RES'en) veelal worden opgesteld op basis van aannames van mensbeelden die onrealistisch zijn (Putters, 2022). Zo wordt er regelmatig te veel verwacht van zelfredzaamheid, neemt de diversiteit in de samenleving toe waardoor er ook andere verwachtingen en behoeften aanwezig zijn, en zijn hulpbronnen (toenemend) ongelijk verdeeld over groepen in de samenleving. Beleid is veelal gericht op standaardisering, wat niet altijd past bij kwetsbare groepen, en burgers worden vooral bij de uitvoering van het beleid betrokken, niet bij de keuzes voor het te maken beleid zelf. Om sociale duurzaamheid écht in de opstelling en uitvoering van de RES NML te realiseren, is het dus van belang om diversiteit in de samenleving en daarmee samenhangende behoeften te erkennen, en om zo veel mogelijk realistische mensbeelden mee te nemen in beleidsvorming en -uitvoering. Daarnaast moet worden erkend dat bepaalde sociale duurzaamheid(skeuzes) verschillend uitpakken voor verschillende groepen mensen.

Procedurele rechtvaardigheid

Bij procedurele rechtvaardigheid gaat het over de mogelijkheden die inwoners hebben om mee te doen, om te participeren en de manier waarop deze tot stand komt. Deze participatie valt of staat allereerst met de kwaliteit en vorm waarin informatie wordt aangeboden. Veel mensen verzanden in de hoeveelheid en complexiteit van de beschikbare informatie en haken hierop af. Een tweede factor betreft de mogelijkheid voor iedereen om aan besluitvorming mee te doen. Dit kan zijn door te gaan stemmen, maar ook deel te nemen aan bewonersavonden. Echter, worden die op een logisch moment georganiseerd,

mag je alleen vragen stellen of ook zelf meedenken, en wat wordt er met de uitkomsten gedaan? Ten slotte is het belangrijk na te gaan welke waarborgen voor rechtvaardigheid binnen wettelijke kaders worden gegeven. Wat is er afgesproken rondom procedures om zo het proces te waarborgen dat het, op papier, voor iedereen mogelijk is om mee te doen?

Distributieve rechtvaardigheid

Distributieve rechtvaardigheid ten slotte gaat over de toegang die mensen hebben tot energie in relatie tot de prijs die voor energie-eenheden moet worden betaald. Dit betreft de eerder genoemde energiequote: mensen die een lager inkomen hebben besteden een groter deel van hun besteedbaar inkomen aan hun energierekening. Zij wonen tegelijkertijd vaker in een energetisch slechter huis waardoor zij nog meer energie moeten gebruiken op hun woning te verwarmen. Ook de aanwezigheid van verouderde apparatuur dragen bij aan een hogere energierekening omdat deze veel minder efficiënt zijn (Walker & Day, 2012). Ook keuzes voor aansluiting op het energienet van bedrijven of woningen en de beperkte capaciteit op het netwerk vallen onder distributieve rechtvaardigheid.

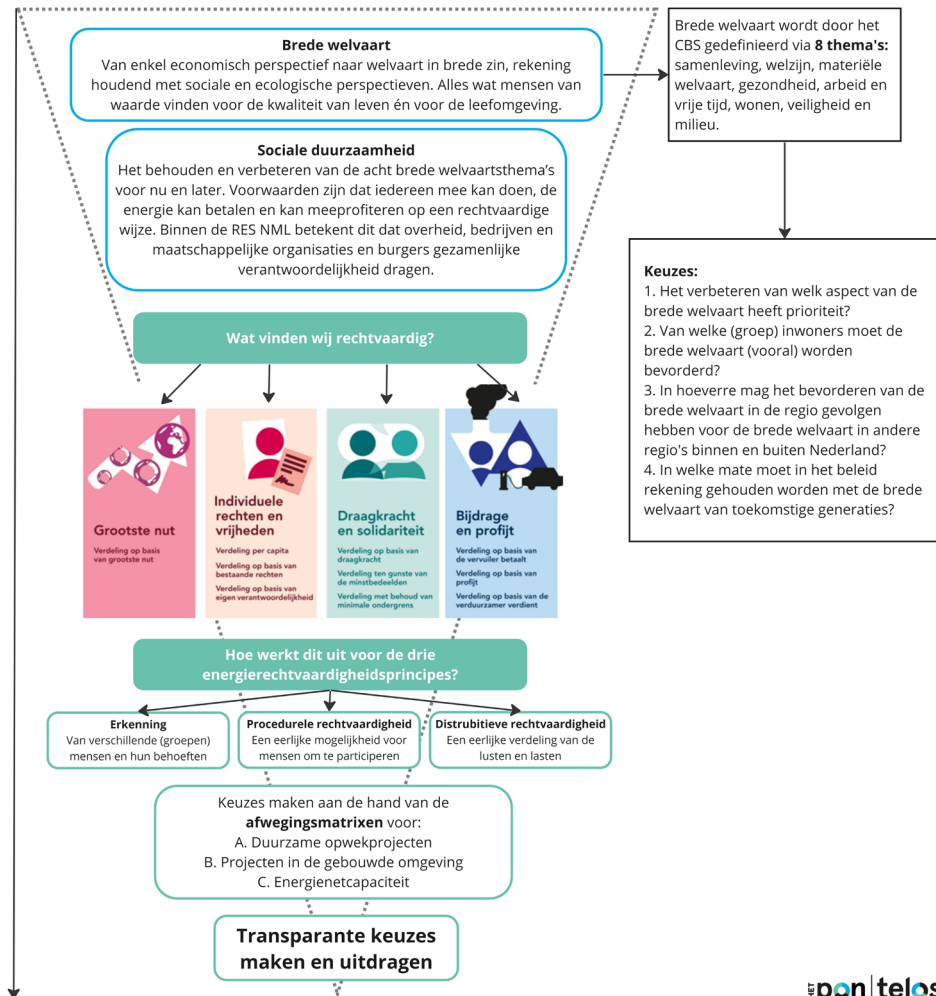
3 Afwegingsmatrices

In het vorige hoofdstuk lazen we dat om te komen tot een praktische uitwerking van sociale duurzaamheid er een aantal stappen relevant zijn:

1. Bepaal welke brede welvaartsthema's voor de RES NML de meeste prioriteit hebben.
2. Bepaal wat voor de RES NML wordt verstaan onder rechtvaardig.
3. Definieer hoe sociale duurzaamheid zichtbaar wordt op overheids-, maatschappelijk en bewonersniveau. Benoem de verschillende doelgroepen binnen deze niveaus.
4. Analyseer hoe sociale duurzaamheid(skeuzes) uit kunnen pakken voor verschillende groepen in de samenleving (een voordeel voor de één kan een nadeel voor de ander opleveren).

Deze stappen staan ook in het figuur zoals opgenomen in hoofdstuk 2. Hieronder is deze nogmaals weergegeven.

Figuur 2 Overzicht theoretische inkadering

De **eerste stap** gaat over de thema's van brede welvaart: welzijn, materiële welvaart, gezondheid, arbeid en vrije tijd, wonen, samenleving, veiligheid en milieu. Deze thema's kunnen gezien worden als verschillende perspectieven om bepaalde keuzes vanuit de RES en de gemeenten te maken. Het theoretisch kader in hoofdstuk 2 en de verdere uitwerking in Bijlage C, kunnen als handvat dienen om meer zicht te krijgen op de verschillende perspectieven, om zo bredere afwegingen te maken. Deze perspectieven komen terug bij stap 3 en 4.

De **tweede stap** stelt dat het nodig is om keuzes te maken in wat de RES NML verstaat onder (energie)rechtvaardigheid. De verdelingsbeginselen van de WRR (2023, zie §2.1.2) bieden hiervoor goede handvatten. Wanneer vanuit de RES(gemeenten) bepaald is wat de verdelingsmechanismen zijn die als rechtvaardig worden gezien, kan worden onderzocht hoe dit uitpakt voor de drie rechtvaardigheidsprincipes: erkenning, procedurele rechtvaardigheid en distributieve rechtvaardigheid. Dit gebeurt tijdens stap 3 en 4. Zo wordt duidelijk vanuit welk rechtvaardigheidsprincipe de dialoog over de betreffende matrix ingestoken dient te worden.

Om de **derde en vierde stap** toepasbaar te maken, hebben we voor de sporen: (1) grootschalige opwek, (2) gebouwde omgeving en (3) netcongestie een overzicht gemaakt van vragen die kunnen helpen bij formuleren van een antwoord op deze twee stappen. Wanneer er keuzes gemaakt moeten worden over het te voeren beleid en/of over welke projecten of initiatieven doorgang krijgen, kunnen deze matrices als hulpmiddel dienen bij de dialogen hierover. De vragen zijn gebaseerd op het derde verdelingsmechanisme uit het rapport van de WRR (2023), *Draagkracht en solidariteit*, waarbij gekeken wordt naar verdeling op basis van draagkracht, verdeling ten gunste van minstbesteden en verdeling met behoud van een minimale ondergrens.

De matrices bevatten vragen die gemeenten, provincie en de RES NML kunnen helpen in dialogen over welke projecten, op welke manier doorgang mogen krijgen en in hoeverre er rekening wordt gehouden met sociale duurzaamheid. De drie matrices kunnen als sociaal duurzaam afwegingskader gebruikt worden naast de reeds bestaande afwegingskaders binnen de RES en de gemeenten. Ze kunnen op verschillende momenten in het proces behulpzaam zijn. Dus op het moment dat een project nog op de tekentafel ligt en de doelen vastgesteld moeten worden. Maar ook als het bijna de fase van besluitvorming rondom doorgang in gaat. Als een project al een tijd op gang is, kunnen de matrices ingezet worden als monitoringsvragen, om te kijken of de projecten al dat niet sociaal duurzaam (genoeg) zijn ingestoken. Mocht dat niet het geval zijn, dan bieden de matrices de kans tot lerend evalueren: het tijdens de uitvoering van projecten bijsturen op basis van de tot dan toe opgedane kennis. Dit zorgt ervoor dat het vervolg van het project, of een vervolgproject, sociaal duurzamer wordt uitgevoerd.

Niet elke vraag of elk brede welvaartsperspectief zal in alle projecten even relevant zijn. Daarom kan er per context en situatie worden gekozen welke vragen relevant zijn om te stellen. De afwegingsmatrices dienen dus vooral ter inspiratie, om projecten vanuit meerdere brede welvaartsperspectieven én vanuit de energierechtvaardigheidsprincipes te beoordelen en om hierover met elkaar in gesprek te gaan. Tevens is de gehele energietransitie continu in ontwikkeling. Het kan daarom zijn er door ontwikkelingen in de transitie, of door bepaalde specifieke (beleids)contexten, andere vragen tevens relevant zijn om te stellen tijdens de dialoogsessies. De matrices die we voorstellen bieden een solide en goede basis voor het voeren van de dialogen en gesprekken, maar zullen – mogelijk – niet uitputtend zijn.

In Bijlage E is de matrix van gebouwde omgeving ingevuld voor het initiatief *Het Akkoord voor Morgen (Venlo)*. In paragraaf 4.2 gaan we daar dieper op in.

3.1 Afwegingsmatrix voor projecten grootschalige opwek en opslag²

	Erkenning	Procedurale rechtvaardigheid	Distributieve rechtvaardigheid
Veiligheid	Hoe houdt het opwekinitiatief rekening met (gevoelens van) veiligheid (denk aan een veilige afstand tot de omgeving als woningen, wegen, industrie, hoogspanningslijnen) ³ en veiligheidsnormeringen?	Welke veiligheidsnormen zijn randvoorwaardelijk voor alle initiatieven?	Hebben omwonenden van het initiatief toegang tot veilige energie?
Milieu	Hoe is de impact van het grootschalige opwekinitiatieven op natuur, biodiversiteit en landschap meegewogen bij het kiezen van de locatie en inrichting ervan?	Hoe nemen we belangen van natuur en landschap mee?	Hoe verdelen we initiatieven over de beschikbare ruimte? Zijn er koppelkansen? (voor bijvoorbeeld gebiedsontwikkeling)
Ervaren welzijn	Hebben we doelgroepgericht beleid? En zo ja, wie zijn deze doelgroepen? <i>(Denk aan mensen met een smalle beurs, mensen die de taal minder goed machtig zijn, huurders vs. kopers)</i>	Kan iedereen meedoen aan het proces, of zijn er groepen uitgesloten van deelname? Heeft iedereen toegang tot informatie over het initiatief en kan iedereen dit begrijpen?	In hoeverre kunnen alle bewoners financieel participeren?
Samenleving	Houdt het initiatief rekening met de toegankelijkheid tot participatie voor iedereen toegankelijk is?	Mogen alle betrokkenen hun perspectief inbrengen? Is het proces tot besluitvorming transparant?	Welke gemeenschappelijke voorzieningen worden met de opbrengsten van het initiatief gerealiseerd?
Materiële welvaart	Wordt er rekening gehouden met bewoners met verschillende inkomens (in het bijzonder mensen met een smalle beurs)?	In hoeverre hebben bewoners toegang tot financiële participatie in het initiatief?	Is er sprake van gelijke opbrengst en kosten voor de deelnemers? En voor bewoners in het gebied?
Gezondheid	Is er sprake van erkenning dat opwekinitiatieven mogelijk impact hebben op de gezondheid van omwonenden (denk aan geluidsoverlast, slagschaduw bij windmolens)?	Zijn gezondheidseffecten onderdeel van de ruimtelijk-procedurele afweging?	Zijn gezondheidseffecten evenredig verdeeld over de omwonenden?
Arbeid/vrije tijd		Heeft iedereen de mogelijkheid om te participeren tijdens informatie- en/of besluitvormingsprocessen (vb. tijdstip, toegang, taal)?	
Wonen	In hoeverre wordt rekening gehouden met de impact van initiatieven op de woonbeleving van omwonenden?		

² In de matrix noemen we het (opwek)initiatieven

³ Zie bijvoorbeeld het rapport van de RIVM:

<https://www.rivm.nl/omgevingsveiligheid/onderzoek-en-ontwikkeling/veiligheid-van-de-energietransitie>

3.2 Afwegingsmatrix voor projecten warmtetransitie gebouwde omgeving

	Erkenning	Procedurele rechtvaardigheid	Distributieve rechtvaardigheid
Veiligheid	In hoeverre wordt er rekening gehouden met de veiligheid(svoorschriften) van de materialen voor verduurzaming?		Hebben alle bewoners toegang tot veilige energie?
Milieu	Hoe nemen we de impact op natuur en milieu mee in initiatieven (bijvoorbeeld via een flora- en fauna onderzoek, de impact op beschermde dieren, insectenpopulatie)?	Hoe nemen we belangen van natuur en landschap mee?	Hoe laten we de effecten van initiatieven op natuur en milieu zien?
Ervaren welzijn	Hebben we doelgroepgericht beleid? En zo ja, wie zijn deze doelgroepen (huur vs. koop, sociaaleconomische status, ...)?	Ervaren bewoners dat zij voldoende mee kunnen doen met de verduurzaming van hun woning? Heeft iedereen toegang tot informatie over initiatieven en kan iedereen dit begrijpen?	Ervaren bewoners een rechtvaardige verdeling van de lusten en lasten van initiatieven?
Samenleving	Is er erkenning dat er ongelijke toegang is tot verduurzamingsmogelijkheden van de woning?	Mogen alle betrokkenen hun perspectief inbrengen? Is het proces tot besluitvorming (van bijvoorbeeld de wijkvolgorde in de Transitievisies warmte) transparant?	Is er sprake van een rechtvaardige verdeling van de lusten en lasten van de verduurzaming van de gebouwde omgeving?
Materiële welvaart	Zijn de verschillende energiekosten en -opbrengsten per doelgroep en per oplossing in beeld?	In hoeverre hebben bewoners toegang tot financiering van maatregelen voor de eigen woning? Hoe is de toegang tot (financiële) ondersteuning voor verschillende groepen?	Kan iedereen meeprofiteren van de opbrengsten? Wie betaalt welke kosten? Wie profiteert van de woningwaardevermeerdering?
Gezondheid	In hoeverre erkennen we dat de energiemaatregelen (positieve en/of negatieve) impact hebben op de gezondheid van bewoners?	In hoeverre speelt de kwaliteit van woningen (denk aan slechte luchtkwaliteit in slecht geïsoleerde woningen) een rol bij de prioritering van wijken in de warmteaanpak?	Hoe worden positieve en/of negatieve gezondheidseffecten van het project verdeeld over bewoners en/of wijken?
Arbeid/vrije tijd		Is deelname aan informatie- en/of besluitvormingsprocessen voor iedereen mogelijk (vb. tijdstip, toegang, taal)?	
Wonen	In hoeverre houden we rekening met verschillen in inkomenspositie of gezondheid bij het vormgeven van initiatieven voor het verduurzamen van woningen?	Heeft iedereen gelijke toegang of mogelijkheden tot het verduurzamen van de woning? Zijn er koppelkansen met andere gebiedsontwikkelingstrajecten in de gebouwde omgeving?	Zijn de woningen die verduurzaamd zijn evenredig verdeeld over de bevolking?

3.3 Afwegingsmatrix voor projecten netcapaciteit

	Erkenning	Procedurale rechtvaardigheid	Distributieve rechtvaardigheid
Veiligheid	In hoeverre zijn de normen voor bedrijven en bewoners hetzelfde?		Hoe wegen we veiligheidsbelangen af?
Milieu	Op welke aspecten van het milieu heeft dit impact en wat is deze impact?	Hoe nemen we belangen van natuur en landschap mee?	Staan effecten op natuur en landschap in verhouding tot de netcapaciteitsvraag?
Ervaren welzijn	Hebben we doelgroepgericht beleid? En zo ja, wie zijn deze doelgroepen (bedrijven, maatschappelijke voorzieningen, bewoners)?	Ervaren bewoners en bedrijven dat zij voldoende mee kunnen doen in de besluitvorming over toegang tot het netwerk?	Ervaren bewoners een rechtvaardige verdeling van de toegang tot het netwerk?
Samenleving	Is er erkenning dat er ongelijke toegang is tot het netwerk? Is er erkenning van een onrechtvaardige verdeling van toegang tot het netwerk?	Mogen alle betrokkenen hun perspectief inbrengen? Is het proces tot besluitvorming transparant?	Is er sprake van een rechtvaardige verdeling van de toegang tot het netwerk? Is er sprake van gelijke verdeling van beschikbaarheid van energie?
Materiële welvaart	Zijn de verschillende energiekosten en -opbrengsten per doelgroep en per oplossing in beeld?	Ervaren bewoners en bedrijven toegang tot lokale ontwikkelingen? Bijvoorbeeld: energiegemeenschappen / energiehubs	Kan iedereen meeprofiteren van de opbrengsten? Wie betaalt welke kosten?
Gezondheid	In hoeverre erkennen we dat de energiemaatregelen (positieve en/of negatieve) impact hebben op de gezondheid van bewoners?	In hoeverre spelen gezondheidseffecten een rol bij de prioritering van netwerkaansluitingen?	Zijn gezondheidseffecten evenredig verdeeld (over de bewoners)?
Arbeid/vrije tijd		Is deelname aan informatie- en/of besluitvormingsprocessen voor iedereen mogelijk? (vb. tijdstip, toegang, taal)?	Zijn er met de krapte op de arbeidsmarkt andere keuzes nodig bij het aansluiten van partijen op het net?
Wonen			Heeft iedereen gelijke toegang tot het energienetwerk?

4 Afwegingen uit de praktijk

In het vorige hoofdstuk hebben we drie afwegingsmatrices opgesteld die inzicht bieden in de mate waarin een project voor grootschalige opwek, een project binnen de gebouwde omgeving of de problematiek rondom netcongestie getoetst kunnen worden op sociale duurzaamheid. De matrix rondom warmtetransitie gebouwde omgeving hebben we gelegd over een praktijkcasus zoals die speelt binnen een gemeente van RES NML (*zie ook paragraaf 4.2 en Bijlage E*). Daarnaast hebben we, om deze matrices te kunnen opstellen, een serie interviews gehouden met professionals die vanuit verschillende expertises werkzaam zijn binnen de drie sporen. Relevante informatie uit deze interviews hebben we eveneens ondergebracht in dit hoofdstuk.

4.1 Grootschalige opwek

Ongeveer 2,5 jaar geleden, in het eerste kwartaal van 2021, is in opdracht van de RES NML een afwegingskader voor grootschalige zon- en windprojecten op land opgesteld. Dit, omdat er de komende jaren wellicht hogere ambities zijn wat betreft energieprojecten dan wat er op RES-niveau is afgesproken en dan wat er qua netcapaciteit mogelijk is. Deze zogenaamde ambitieprojecten hebben impact op landschap, inwoners en maatschappelijke kosten (en baten) binnen Noord- en Midden Limburg. Daarnaast is er schaarste in deze regio ten aanzien van aansluitcapaciteit op onderstations.

In het afwegingskader lezen we: *Op regionaal niveau is derhalve, voordat gemeentelijke vergunningen worden verleend aan ontwikkelaars van projecten, afstemming noodzakelijk om te bepalen waar investeringen in het net het snelst nodig zijn en om de huidige schaarse ruimte op het net op een wenselijke manier te verdelen. Een regionale afwegingsmethode, bedoeld om regionale afstemming over en fasering van de ambitieprojecten te faciliteren, kan hierbij van toegevoegde waarde zijn.* (Methode van afweging duurzame opwek RES NML – versie 1.5, 24 april 2023).

Het doel van het afwegingskader is om te bepalen wanneer plannen voor grootschalige energieopwek kwalitatief goed zijn, om het gesprek te kunnen voeren hierover en om te komen tot een gescoorde lijst van de projecten ten behoeve van de fasering van aansluiting en uitvoering.

Uiteindelijk zijn vier kernvragen geformuleerd die onderdeel uitmaken van het afwegingskader, zie figuur 3 (volgende pagina). Als we deze afbeelding bekijken, dan zien we dat vooral in het tweede kwadrant bij de vraag *Welke criteria zijn van belang bij de afweging?* elementen terugkomen die passen bij sociale duurzaamheid. Kijkend naar distributieve rechtvaardigheid in de afwegingsmatrix (§3.1), dan zien we dat vooral hieruit elementen terugkomen in het afwegingskader van grootschalige opwek als het gaat over

participatiegraad en eigendom. Het element ‘landschappelijke inpassing’ uit het afwegingskader komt deels terug bij de rechtvaardigheidselementen erkenning en procedurele rechtvaardigheid binnen het brede welvaartsthema ‘Milieu’, doordat het afwegingskader rekening houdt met verschillende typen landschappen en op basis van ontwerpprincipes bepaalt in hoeverre het project in een geschikt gebied valt. Uit een gesprek dat we hadden met RES-betrokkenen, komt naar voren dat de aandacht voor sociale duurzaamheid ten tijde van het opstellen van het afwegingskader geen rol speelde. Immers, met de stijgende energiekosten en schaarste op het net is sociale duurzaamheid actueler geworden. Zij geven aan dat er drie elementen in het afwegingskader zijn waar sprake is van sociale duurzaamheid. Het eerste betreft de eis dat projecten minimaal 50% lokale participatie hebben, zodat opbrengsten terugvloeien naar de samenleving. Het tweede betreft de landschappelijke inpassing. Als bijvoorbeeld een zonneveld niet mooi ingepast is in het landschap, dan kan dit wel bijdragen aan een negatief effect op het welbevinden van de bewoners. Een derde element dat volgens hen zou kunnen passen binnen sociale duurzaamheid, is het zoeken naar koppelkansen. Dat zijn andere zaken die je mee kunt nemen bij het ontwikkelen van duurzame opwek, zoals het verbeteren van de sociale omgeving of biodiversiteit.

Figuur 3 Toelichting bij de kernvragen van de afwegingsmethode grootschalige opwek van RES NML.

In de praktijk bleek echter dat bestuurders het lastig vonden om het afwegingskader te gebruiken en zijn de projecten uit de regio alleen beoordeeld op het op te wekken GwH en MWh. Het afwegingskader is nu meer een handreiking waar je intern een discussie over kan voeren.

De vraag van RES NML is of en waar er elementen van sociale duurzaamheid in het afwegingskader kunnen landen. Moet dit in een afwegingskader of bijvoorbeeld in een aanbesteding? De schrijvers van het huidige afwegingskader geven aan dat het kader geschreven is voor de opwekkant. Volgens hen moet er meer aandacht en bewustzijn komen voor een herdefinitie van het energiesysteem: wie en op welke manier krijgen er toegang tot het energiesysteem en hoe gaat de financiering daarvan?

Energiegemeenschappen

Interessant in deze discussie is de groeiende aandacht voor energiegemeenschappen. Deze gemeenschappen krijgen onder meer een belangrijke waarde in het door de EU aangenomen ‘*clean energy package for all Europeans*’ (2019).⁴ Dit pakket richt zich voor een belangrijk deel op de rol die de energieconsument kan spelen in het kader van de energietransitie. De aangepaste richtlijn voor de interne elektriciteitsmarkt benadrukt deze ‘centrale rol voor de burger’, wat inhoudt dat burgers inspraak en controle hebben over de energietransitie, kunnen profiteren door middel van een lagere energierekening vanwege de inzet van nieuwe technologieën, een actieve rol in de markt kunnen innemen, en toch beschermd worden vanwege hun kwetsbare positie in de markt.⁵ In de EU worden energiegemeenschappen ook gezien als middel om consumenten meer bij de energietransitie te betrekken en meer zeggenschap te geven. Deze ontwikkeling is al langer gaande (vanaf de jaren ’70 van de vorige eeuw) en heeft in de afgelopen jaren door ontwikkelingen van technologieën een vlucht genomen. Juist binnen het vraagstuk van de distributieve en procedurele energierechtvaardigheidsprincipes is het interessant om als RES NML de ontwikkelingen hierin te volgen, en waar kan toe te passen.

Aanvullingen op de afwegingsmethode

Zoals blijkt uit het huidige afwegingskader grootschalige opwek van de RES NML en de gesprekken die we hierover gevoerd hebben, is het huidige kader vooral technisch ingestoken. In een volgende geactualiseerde versie zien we verschillende aandachtspunten om het afwegingskader sociaalrechtvaardiger in te steken. We geven ze in het **dikgedrukt** weer:

- De eerste doelstelling (p.2) verbreden: *Regionale afstemming kunnen voeren over landschappelijke inrichting, participatiemogelijkheden, **een rechtvaardige verdeling, koppelkansen en de maatschappelijke kosten.***
- Een kernvraag voor een volgende afwegingsmethode toevoegen (p.4):
5. Welke verdelingsmechanismen (van de WRR, 2023) en energierechtvaardigheidsprincipes hanteren we?

⁴ Zie: https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-strategy/clean-energy-all-europeans-package_en

⁵ Diestelmeier, L. (2021) ‘Energiegemeenschappen’ – een decentrale oplossing voor de energietransitie? *Nederlands Tijdschrift voor Energierecht*, (3), 106–115.

- Het processchema uitbreiden (p. 5, afbeelding 3) – bij het blok ‘Regionale afwegingscriteria’ kan **energierechtvaardigheid** worden toegevoegd, met als afwegingscriterium **of de verdelingsprincipes zijn geëxpliciteerd, en zo ja, of deze aansluiten bij de gewenste verdelingsprincipes vanuit de RES (of de betreffende gemeente).**
- Criteria voor participatie (p.7): Profijtplan/meerwaarde voor de gemeenschap meer insteken vanuit energierechtvaardigheidsprincipes: **extra uitvraag naar wie mag/kan profiteren? En hoe worden opbrengsten verdeeld, aan wie?**
- Criteria voor maatschappelijke kosten (p.7): **specificeren welk verdelingsmechanisme gehanteerd wordt bij de verdeling van deze kosten.**

Gezien de relatief nieuwe aandacht voor sociale duurzaamheid, de verdelingsmechanismen en energierechtvaardigheid, zullen naar verwachting weinig projecten hier iets op hebben geëxpliciteerd. Daarom kan RES NML ervoor kiezen om eenzelfde wijze te hanteren als in het huidige afwegingskader, door te werken met pluspunten. Zo krijgen de projecten die hier aandacht voor hebben, extra punten in de afwegingsfase.

Een andere optie zou zijn om het huidige, technisch ingestoken, afwegingskader niet te actualiseren. Het zou bijvoorbeeld ook omgevormd kunnen worden tot een aanbestedingsafwegingskader waarin sociale duurzaamheid een plek krijgt op de hierboven beschreven wijze.

4.2 Warmtetransitie gebouwde omgeving

Nationaal Isolatie Programma

Het doel van het Nationaal Isolatieprogramma (NIP) is om 2,5 miljoen woningen te isoleren in de periode tot en met 2030. De nadruk ligt daarbij op de 1,5 miljoen slecht geïsoleerde woningen (label E,F en G). Hiervoor stelt het Rijk 4 miljard euro beschikbaar.⁶ We spraken met twee projectleiders die voor RES NML de subsidieaanvraag voor dit NIP hebben gedaan.

Sociale duurzaamheid speelt binnen gemeenten als het gaat om energiearmoede bestrijding en het NIP een grote rol. Gemeenten zijn druk bezig (geweest) met het bepalen wie/welke woningen er in aanmerking komen voor het NIP en hebben de afgelopen jaren op allerlei manieren maatregelen getroffen om huishoudens die moeite hadden met de energierekening te ondersteunen. Alle gemeenten hebben een digitaal energieloket voor vragen, er zijn klusbussen opgetuigd in verschillende gemeenten en er is foldermateriaal beschikbaar. Hierin is er bij gemeenten nog wel vaak sprake van individueel werken binnen de domeinen; het sociaal domein richt zich op inkomensondersteuning het energiedomein richt zich op de energievraagstukken. Om te bepalen wie er in aanmerking komen voor het

⁶ <https://www.volkshuisvestingnederland.nl/onderwerpen/nationaal-isolatieprogramma>

NIP moeten deze domeinen (meer) gaan samenwerken. Waarschijnlijk gaat het om woningeigenaren met een lagere WOZ- waarde en een laag energielabel. De projectgroep NIP richt zich nu nog vooral op de huishoudens die de energiesubsidie hebben aangevraagd. Sociale duurzaamheid speelt vooral een rol bij het bepalen van de doelgroep voor het NIP.

Het lastige bij het NIP is dat er maximaal €1460,- per woning beschikbaar is waar ook nog kosten vanaf moeten. Dat betekent dat er vooral geïnvesteerd zal worden in spouwmuurisolatie, de rest van de isolatiemogelijkheden zijn alleen binnenshuis beschikbaar en zijn duurder. De Flora en Fauna-wet die verplicht tot het onderzoeken van de spouwmuren van woningen op beschermde diersoorten werkt als een blokkade en zorgt voor veel vertraging. Als dat onderzoek ook vanuit de beschikbare €1460,- bekostigd moet worden, dan blijft er nog minder over.

Als we kijken naar de matrix voor warmtetransitie gebouwde omgeving, dan zien we dat als het om een concrete invulling gaat dat sociale duurzaamheid vooral terugkomt in de vragen die betrekking hebben op de erkenning van verschillen en de toegang tot procedures. Immers, de NIP-aanvraag richt zich allereerst op huishoudens die de energietoeslag hebben aangevraagd en waarbij sprake is van ongelijke toegang tot verduurzamingsmogelijkheden. Ook zien we vaker terug dat deze groep het lastiger vindt om zich de procedures eigen te maken die komen kijken bij verduurzaming. Het zijn vaker huishoudens die, vanwege allerlei oorzaken, verder afstaan van het proces tot besluitvorming. Distributieve rechtvaardigheid lijkt op het eerste oog een minder grote rol te spelen binnen de warmtetransitie gebouwde omgeving. Al kan het natuurlijk voorkomen dat in de transitievisies warmte hier aandacht voor is (buiten de meer technische plannen voor de warmtetransitie).

Praktijkcasus

Om de afwegingsmatrix voor projecten in de gebouwde omgeving te toetsen (zie §3.2), hebben we het project *Het Akkoord van Morgen* uit Hout-Blerick geëvalueerd, ondersteund door *Morgen in Venlo*. *Morgen in Venlo* is een initiatief van burgers, bedrijfsleven, onderwijs- en kennisinstellingen en de gemeente Venlo om te werken aan een nieuwe en groene toekomst voor de inwoners van Venlo. Alle wijken in Venlo werken aan een klimaatakkoord, in totaal komen er 23 akkoorden. Het dorp Hout-Blerick heeft als eerste dorp zelf, in samenwerking met de Hogeschool Arnhem Nijmegen, in 2021 een energieakkoord opgesteld; *Het Akkoord van Morgen*. Hierbinnen werken verschillende partijen samen, waarbij de gemeentelijke overheid zorg draagt voor ondersteuning en faciliteiten. *Het Akkoord voor Morgen* hebben we gelegd over de tweede afwegingsmatrix 'Projecten gebouwde omgeving' om te kijken op welke onderdelen het akkoord ingaat op vragen uit de matrix. Voor de daadwerkelijke invulling van de matrix verwijzen we naar Bijlage E.

Enkele opvallende elementen met betrekking tot sociale duurzaamheid uit *Het Akkoord van Morgen* beschrijven we hieronder.

Als we kijken naar de drie elementen van energierechtvaardigheid dan zien we in *Het Akkoord van Morgen* (en dus ook in de matrix) dat met name de vragen die betrekking hebben op **procedurele rechtvaardigheid** geborgd zijn. We zien bijvoorbeeld dat er in het akkoord ruimschoots aandacht is voor de (procedurele) belangen van natuur en landschap binnen het brede welvaarts-aspect 'Milieu'. Zo zien we dat er aandacht is voor het effect van de lokale sloop van woningen op vervoersbewegingen, het weghalen van stenen en het hiervoor terugplanten van groen, maar ook het realiseren van groene daken. Kijken we binnen het brede welvaarts-aspect materiële welvaart naar procedurele rechtvaardigheid, dan zien we aandacht voor de mogelijkheden tot subsidieaanvraag en het ontzorgen bij deelname aan een zonnepanelen-project. Daardoor wordt het wellicht mogelijk voor meer bewoners om te participeren.

Daarnaast zien we dat er aanmerkelijk minder aandacht is voor de twee andere aspecten van energierechtvaardigheid; **erkenning van verschillen** en **distributieve rechtvaardigheid**. *Het Akkoord van Morgen* heeft mondigesmaat aandacht voor het erkennen van verschillen in behoeften bij verschillende doelgroepen. We lezen echter ook in de inleiding van het akkoord dat het merendeel van de woningen in Hout-Blerick particulier eigendom is (89%). Er zijn weinig eenoudergezinnen en het gemiddeld besteedbaar inkomen ligt bovenmodaal. Het lijkt een vrij homogene groep inwoners te zijn en dat verklaart wellicht dat er minder aandacht is voor verschillen in doelgroepen (huur vs. koop / sociaaleconomische status). Wellicht kan het initiatief bij een voortgangsevaluatie nog kijken naar verschillende behoeften van verschillende leeftijdsgroepen binnen het dorp, bijvoorbeeld als het gaat om informatievoorziening, inspraakmogelijkheden en/of gedrag. Distributieve rechtvaardigheid speelt in dit akkoord ook geen rol. Er is weinig aandacht voor de rechtvaardige verdeling van de lusten en lasten die het akkoord met zich meebrengt. In paragraaf C7 over draagvlak en participatie wordt wel gesproken over het eventueel oprichten van een lokale energiecoöperatie of een constructie waarbij opgewekte energie toekomt aan deelnemers en aan het dorp waarmee lokale voorzieningen en wensen kunnen worden gerealiseerd. Dit valt onder distributieve rechtvaardigheid, maar hoort bij (grootschalige) opwekprojecten.

Het gebruik van de matrix bij deze praktijkcasus geeft inzicht in mogelijke aanknopingspunten om Het Akkoord van Morgen sociaal duurzamer te maken. Het is goed om bij een tussentijdse monitoring deze vragen bij het project te stellen om te kijken hoe het akkoord kan worden aangescherpt op basis van de matrix.

4.3 Netcongestie

Om meer beeld te krijgen over verwachte ontwikkelingen op het gebied van netcongestie en mogelijke kansen om hiermee vanuit de RES NML op te handelen, hebben we verschillende experts gesproken die hiermee bezig zijn. We beschrijven de belangrijkste bevindingen.

Keuzes in aansluitingen

De energietransitie is duur voor netbeheerders. Zij zijn daarom continu bezig met het onderzoeken naar hoe investeringen rondom het net zo efficiënt mogelijk gedaan kunnen worden. Elke investering moet namelijk worden verhaald op de klant of bij grotere investeringsaanvragen. De keuzes wat waar wordt aangesloten zijn daarom van groot belang. Daar waar opwek en gebruik van energie het dichtst bij elkaar liggen, is het meest optimale voor netbeheerders. Wie waar en wanneer op het net wordt aangesloten, wordt nu bepaald op basis van ‘wie het eerst komt, wie het eerst maalt’. Netbeheerders hebben geen invloed op wie wel of wie niet aangesloten wordt. Daardoor worden soms aansluitingen gedaan die maatschappelijk gezien twijfelachtig zijn. Onze gesprekspartner werkzaam bij een netbeheerder zegt daarover: *“Dat voelt niet goed, ook niet voor ons”*.

Netbeheerders zijn zoekende om andere prioriteringen te hanteren. Maar, dat is tegelijkertijd een risicovol en lastig traject om dat als netbeheerder zelf te doen. Bijvoorbeeld, stel dat een ondernemer als eerste aangesloten zou moeten worden op het net, aangezien diegene zich als eerste had gemeld, maar de netbeheerder kiest ervoor om een basisschool voorrang te geven. Wanneer de ondernemer dan naar de rechter stapt, en aangeeft dat hij/zij voor veel werkgelegenheid in de buurt zou zorgen, wie bepaalt dan wat sociaalmaatschappelijk gezien voorrang zou moeten krijgen? Dit voorbeeld zorgt ervoor dat netbeheerders het lastig vinden om hier keuzes in te maken. Daarom zou een onafhankelijke partij – zoals de Autoriteit Consument & Markt (ACM)⁷ – daarvoor prioriteringskeuzes moeten maken. Zo kan de netbeheerder zich beroepen op het prioriteringskader, terwijl zij zo zonder discriminatie blijven handelen.

De ACM is momenteel bezig met een nieuw, maatschappelijk gedreven prioriteitenkader (2023)⁸. Dit wordt mede geborgd in de nieuwe Energiewet, die momenteel in concept gereed is (2023). Met dit nieuwe kader wordt het voor netbeheerders mogelijk om bepaalde projecten met een maatschappelijke functie voorrang te geven. Zo kan er in de toekomst afgeweken worden van het huidige principe van ‘wie het eerst komt, wie het eerst maalt’.

Ook de Raad van State (2023) geeft in haar advies op de concept Energiewet aan dat deze keuze voor prioritering niet bij netbeheerders zou moeten liggen, en benadrukt daarmee

⁷ Zie: <https://www.acm.nl/nl>

⁸ Zie: <https://klimaatweb.nl/nieuws/acm-maakt-maatschappelijk-prioriteren-door-netbeheerders-mogelijk/>

het belang van een overkoepelend maatschappelijk afwegingskader. De RvS (2023) stelt: *“Gegeven deze onderlinge afhankelijkheid tussen de hiervoor genoemde opgaven en de investeringen ligt het niet in de rede dat de systeembeheerder of de toezichthouder in dezen de prioritering van de investeringsopgaven bepaalt. Het geven van een waardering over de volgorde van noodzakelijke uitbreidingsinvesteringen op basis van maatschappelijke impact, zoals de bijdrage aan het mogelijk maken van woningbouw, CO₂-reductie, stikstof- en biodiversiteitsdoelen en regionale economische ontwikkeling, vergt een afweging van publieke belangen die niet past bij hun taken.” (punt 5).* De nieuwe Energiewet en het bijbehorende maatschappelijke prioriteringskader, kan dus een bijdrage leveren aan een meer rechtvaardige energietransitie.

Recentelijk, op 3 juli, verscheen het Concept Nationaal Plan Energiesysteem (NPE). Hierin onderzoekt het kabinet hoe *‘we kunnen bouwen, besparen, verdelen & versnellen voor een duurzaam en rechtvaardig energiesysteem, nu en in de toekomst.’* Eind 2023 moet er een definitief NPE liggen.⁹

Verwachte uitdagingen

Momenteel maken netbeheerders zich voornamelijk zorgen over de toekomstige aansluitingen van woningbouw. Er ligt een enorme woonopgave, maar door bijvoorbeeld elektrificatie, de toename van warmtepompen en van elektrische auto's, is het vermogensbeslag per woning aanzienlijk groter dan voorheen. Extra woningen hebben daarmee een grote belasting op het huidige net.

Verder is er momenteel vooral schaarste op het net voor grootverbruikers (> 3x80 ampère). Netbeheerders proberen kleinverbruikers te ontzien van netcongestie, maar gezien het grote en groeiende aanbod van zonne-energie, worden de grenzen van het laagspanningsnet langzaamaan bereikt. De komende tijd moet daarom flink geïnvesteerd worden in netuitbreiding, zowel onder de grond (kabels) als boven de grond (transformatiehuisjes).

Ook lijkt het nu dat plattelandsgemeenten sneller verduurzamen dan verstedelijkte gebieden. Dit komt waarschijnlijk doordat er in plattelandsgebieden meer mensen wonen met financiële ruimte en ruimte rondom de woningen om te verduurzamen. Het blijft – als maatschappij – zaak om zicht te houden op dat iedereen mee kan doen. Voorheen hadden sommigen netbeheerders tevens een meer informatieve rol richting bewoners en gaven zij voorlichtingen, nu zijn netbeheerders veelal weer terug naar hun wettelijke taak van netbeheerder.

⁹ Zie: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://open.overheid.nl/documenten/5a6e1180-844e-4f42-ab06-d63a559cd795/file](https://open.overheid.nl/documenten/5a6e1180-844e-4f42-ab06-d63a559cd795/file)

Om de uitvoering van de energietransitie te kunnen doen, is er vooral een *'tekort aan handjes'*; met name mensen met een technische MBO2 of MBO3 opleiding zijn schaars. Er is grote behoefte aan uitvoerend personeel, om alle kabels te leggen. Verder vraagt de energietransitie nieuwe vakrichtingen, aangezien er veel vanuit data wordt ingestoken (bijvoorbeeld het berekenen problemen op laagspanningsnetwerken).

Mogelijke kansen

Netbeheerders zien dat er bijvoorbeeld bij bedrijventerreinen grote winst te behalen valt, wanneer ondernemers slimmer omgaan met energie en meer met elkaar samenwerken. Dit betekent zowel slim omgaan met het moment van energie vragen (moet dat allemaal gelijk, of kan dat worden verdeeld) en met de uitruil van energie (als je meer energie opwekt dan nodig, kunnen anderen daar dan gebruik van maken?). Parkmanagement Midden-Limburg¹⁰ kan hier een belangrijke rol in vervullen, door ondernemers te stimuleren meer en slimmer samen te werken en hen te ontzorgen bij verduurzaming. Parkmanagers kunnen door gemeenten ingehuurd worden. Daarnaast ligt er een kans als meer ondernemers gaan verduurzamen vanuit het oogpunt om klimaatopwarming tegen te gaan, in plaats van dat zij daar financiële winst op willen maken. Door in eigen energieopwek te voorzien, zijn ondernemers niet meer afhankelijk van (prijsschommelingen bij) energieleveranciers. Mogelijk kan de RES een rol spelen om ondernemers hierin te ondersteunen en faciliteren.

Verder zien netbeheerders dat er steeds meer bewustzijn komt bij huishoudens om te verduurzamen. Steeds meer mensen leggen zonnepanelen, dit is vaak een trigger om ook andere verduurzamingsstappen te zetten. Hier is nog wel winst te behalen, door het gedrag en de mindset van mensen te veranderen. Bijvoorbeeld campagnes gericht op dat het lagere nachttarief achterhaald is en dat men beter overdag, wanneer de zon schijnt, de wasmachine aan kan zetten. Ook komen er steeds meer mogelijkheden voor bewoners om duurzamer met energie om te gaan, zoals: elektrische auto's, warmtepompen, elektrische boilers (i.c.m. warmtepompen, door elektriciteit om te zetten in warmte) en batterijen om zelf energie op te slaan.

In het coalitieplan van Provincie Limburg is een provinciaal energiebedrijf opgenomen. Dit kan helpen om energie weer meer te regelen vanuit de basisbehoefte voor alle inwoners, in plaats van via volledig marktgedreven partijen.

Kortom, kijkend naar het vraagstuk van de netcongestie zien we dat sociale duurzaamheid niet echt een rol speelt voor de netbeheerders. Tot nu toe wordt het laagspanningsnet waar particuliere huishoudens op aangesloten zitten, ontzien bij aanvragen om aangesloten te worden. De leveringszekerheid (hangt samen met distributieve rechtvaardigheid) voor particulieren is daarmee dus hoog. Tegelijkertijd is het wachten tot de ACM met een prioriteringskader komt waarin ook sociale duurzaamheid of energierechtvaardigheid een

¹⁰ Zie: <https://www.parkmanagementmiddenlimburg.nl/>

plek heeft gekregen. Dit kan voor netbeheerders handvatten bieden om uiteindelijk gemotiveerde keuzes te maken en niet meer afhankelijk te zijn van ‘wie het eerst komt, die het eerst maalt’.

4.4 Koppeling afwegingen uit de praktijk vanuit een research community

Tussen de theoretische verkenning en het opstellen van de drie matrices zoals deze hier gepresenteerd zijn, hebben we tussen 27 februari en 6 maart 2023 een online research community gehouden. Aan de community sociale duurzaamheid deden professionals vanuit verschillende hoeken van het energieveld mee. Onder meer energievoaches, beleidsmedewerkers vanuit het energiedomein, vrijwilligers bij energievooperaties, communicatiespecialisten en medewerkers van woningbouwcorporaties sloten aan. Een uitgebreide analyse en rapportage van deze community is te lezen in het separaat opgeleverde tussenrapport, in deze paragraaf bespreken we de belangrijkste opbrengsten.

Allereerst merkten we dat het überhaupt samenbrengen van een grote groep mensen met interesse in de energietransitie, waardevolle en relevante gesprekken opgang brengt en goede input levert voor de lading van sociale duurzaamheid en hoe men naar een rechtvaardige energietransitie kijkt. De communityleden geven aan dat sociale duurzaamheid een breed begrip is, wat verder geladen moet worden. Woorden die steeds terugkomen zijn ‘samen’, ‘iedereen’ en ‘rechtvaardig’. Vooral het erkennen van verschillende groepen mensen blijkt belangrijk, ook in het feit dat energievoatregelen anders uitpakken voor verschillende groepen. Het is volgens de deelnemers van belang om te erkennen dat niet iedereen mee kan doen en dat hiervoor een individuele aanpak en maatwerk nodig zijn.

Als we dieper ingaan op wat wordt verstaan onder een rechtvaardige energietransitie, dan geven de deelnemers aan dat zij het rechtvaardig achten als iedereen op alle terreinen (technisch, financieel, ondersteuningsgewijs) mee kan doen. Dit is dus zowel vanuit het erkenningsprincipe (weten dat er verschillende mensen met verschillende behoeften zijn), het procedurele principe (zorgen dat iedereen toegang heeft tot de transitie) als het distributieve principe (lusten en lasten worden eerlijk verdeeld). Dit is nu nog niet zo en daar zouden maatregelen voor moeten komen volgens de deelnemers. Bijvoorbeeld de mogelijkheid om winst van een project voor duurzame opwek terug in de samenleving te laten vloeien. Rechtvaardig is voor hen ook dat de energietransitie niet ten koste gaat van de natuur, de biodiversiteit en de gezondheid van mensen. Hier zien we de brede welvaartsprincipes terugkomen. Ten slotte moet er een eerlijke verdeling zijn van de lusten en de lasten die de energietransitie met zich meebrengt (distributieve rechtvaardigheid).

Volgens de deelnemers is de energietransitie momenteel nog niet distributief rechtvaardig.

Deelnemers geven aan dat (financieel) meeprofiteren op dit moment nog niet voor iedereen is weggelegd en ze zouden graag zien dat hier een beter beleid op gevoerd wordt. Een deel van de community-deelnemers zou wat meer overheidsbemoeienis willen zien; de energietransitie aan de markt overlaten laat te veel mensen – onbewust – in de kou staan.

Tot slot gaven de deelnemers nog wat algemene handvatten voor de RES NML om mee aan de slag te gaan, zoals: zoek de samenwerking, zoek mogelijkheden voor financiële constructies, zet in op goede communicatie en moedig nieuwe initiatieven aan. Een belangrijk onderwerp dat in vrijwel alle gesprekken terugkwam, was het belang van goede, eerlijke, eenduidige en gedifferentieerde communicatie. Erkennen dat er verschillen in groepen inwoners zijn brengt met zich mee dat er op verschillende manieren met mensen gepraat en gecommuniceerd moet worden. Ook informeren is maatwerk.

5 Algemene beschouwing

RES NML wil de komende jaren de gemeenten ondersteunen en ontzorgen bij de uitvoering van de RES. Gemeenten zijn immers aan zet om op hun eigen tempo binnen hun eigen context de ambities uit de RES 1.0 te realiseren. Echter, de ambities binnen de RES 1.0 hebben afgelopen twee jaar een actualisatie doorgemaakt. Naast de eerste – vooral technische – focus op duurzame energieopwek en warmtetransitie, is er steeds meer de tendens dat de energietransitie rechtvaardig ingericht zou moeten worden. Zo is de vraag hoe gemeenten om zouden kunnen gaan met verschillen tussen groepen mensen belangrijker geworden. De in de RES 1.0 geformuleerde ambities van sociale duurzaamheid (iedereen kan meedoen, het betalen en meeprofiteren) moeten hanteerbaar worden. De energietransitie verloopt immers pas echt sociaal duurzaam wanneer iedereen aan boord is.

In onze verkenning zijn we op zoek gegaan naar een theoretische bril die het mogelijk maakt om recht te doen aan verschillen tussen groepen mensen, hun behoeften en hun mogelijkheden. Het denken over brede welvaart en energierechtvaardigheid geeft hiervoor handvatten. Zo komt immers naast de noodzakelijke systeemeffecten ook de impact van beleidskeuzes voor verschillende groepen bewoners en vanuit verschillende perspectieven in beeld.

Voor gemeenten is nu het verdelingsvraagstuk (van energie, kosten en baten) het meest urgent. Dit vanwege de druk op de energielevering en de daarmee stijgende kosten van energie. Het gevolg hiervan is dat steeds meer huishoudens moeite hebben met het betalen van de energierekening (energiearmoede). Vanuit de energienetwerkkant zien we tegelijkertijd een groeiende overbelasting van het elektriciteitsnetwerk. De overheid verwacht ondertussen dat particuliere woningeigenaren zelf aan de slag gaan met de verduurzaming van hun woning waar lang niet iedereen financieel of anderszins toe in staat is. Energie is een publieke basisvoorziening waar niemand zonder kan.

Operationaliseren sociale duurzaamheid

Deze maatschappelijke ontwikkelingen maken het belangrijk vooral de energierechtvaardigheid te operationaliseren. In de praktijk van gemeenten is dit nog niet of nauwelijks gebeurd, terwijl er juist voor gemeenten wenkende perspectieven zijn als ze nu hun keuzes over sociale rechtvaardigheid in hun beleid vastleggen. Gemeenten hebben in de drukte die de vraagstukken rondom de energietransitie met zich meebrengen gewoonweg amper de tijd en capaciteit om stil te staan en met elkaar te bedenken hoe sociale duurzaamheid een plek kan krijgen in beleid. De energietransitie is inmiddels in volle gang en gemeenten draaien nu nog aan de knoppen als het om besluitvorming over opwek- of bespaarinitiatieven gaat. Juist nu zouden gemeenten dus prioriteit moeten geven aan het borgen van energierechtvaardigheid in beleid, zodat gemeenten in de toekomst

bijvoorbeeld ook ‘nee’ kunnen zeggen tegen projecten die een minder positieve impact daarop hebben. Het gaat er om nu keuzes te maken over hoe gemeenten de energietransitie eerlijk en rechtvaardig willen invullen, omdat geen keuzes maken ervoor kan zorgen dat zij het uit handen geven aan grote marktspelers. Deze verantwoordelijkheid van het maken van keuzes moeten bestuurders en beleidsmakers voelen, per gemeente en als RES regio gezamenlijk. Om deze keuzes te maken kunnen de matrices dienen als dialooginput. De RES NML kan gemeenten stimuleren om met deze matrices/dialoog aan de slag te gaan.

Het voeren van een dialoog en het maken van keuzes ten aanzien van energierechtvaardigheid leidt tot transparantie over welke waarden zowel strategisch, operationeel, als in de uitvoering het belangrijkste gevonden worden. Dit kan de RES NML ondersteunen bij de strategische lobby richting zowel gemeenten, de provincie als de landelijke overheid.

Institutionele blokkade

Om sociale duurzaamheid te borgen is het huidige ruimtelijke ordeningsbeleid onvoldoende toereikend en is er specifiek lokaal beleid nodig. Gemeenten die voor de ruimtelijke inpassing van een initiatief een wederdienst vragen ten behoeve van natuur, landschap of sociale impact, zijn verplicht het initiatief vanuit de ruimtelijke kaders te toetsen aan bijvoorbeeld de Omgevingswet. De wederdienst met impact op andere domeinen dan het ruimtelijke wordt veelal vastgelegd in een anterieure overeenkomst. Als de wederdienst niet is vastgelegd in het lokale beleid, dan kunnen partijen die deze anterieure overeenkomst hebben getekend juridisch gemakkelijk onder de wederdienst uitkomen. Lokale of regionale stakeholders zullen dit niet gauw doen, omdat ze een langer lopende relatie met gemeenten hebben. Maar bijvoorbeeld grote investeerders hebben deze binding niet of niet nodig. Zij kunnen, nadat ze een vergunning hebben verkregen, onder de anterieure overeenkomst uit. Deze juridische context is een voorbeeld van een institutionele blokkade. Hoewel gemeenten er in de praktijk al jaren omheen werken, vormt deze praktijk een risico in de energietransitie. Er zijn immers grote partijen bij betrokken en er gaat veel geld in om. Daarom is het van belang om afwegingen of prioriteringen rondom energierechtvaardigheid of verdelingsmechanismen, vast te leggen in lokaal beleid.

Aanbevelingen voor RES NML

Keuzes maken

Het feit dat het nu de tijd is om keuzes te maken, dringt nog niet voldoende door bij de lokale bestuurders. Het maken van deze keuzes vergt lef en zij moeten zich van elkaar durven te onderscheiden. RES NML kan de rol pakken om het lef bij bestuurders in de regio te prikkelen door hen te helpen met het operationaliseren van energierechtvaardigheid. De kritieke prestatie indicatoren (KPI) van energierechtvaardigheid moeten nu geborgd worden en beleidsmatig worden vastgesteld. RES NML kan bijvoorbeeld in een roadshow langs de gemeenten gaan om handelingsperspectief te bieden voor een eigen gemeentelijk energierechtvaardigheidsbeleid.

Verankering in beleid

Daarnaast kan RES NML gemeenten helpen bij het vormgeven ervan voordat het door de gemeenteraden wordt verankerd. We zien de rol van RES NML als kennishouder en facilitator in het beleidsvormingsproces, doordat zij gemeenten kan informeren over mogelijke afwegingen en consequenties daarvan. De afwegingsmatrices in hoofdstuk 3 kunnen hierbij ondersteunend zijn.

Strategische lobby

RES NML loopt in Nederland voorop met de vraag om energierechtvaardigheid te verankeren in keuzes en beleid. De geschetste verkenning en aanpak kunnen ingezet worden bij de strategische lobby richting andere RES regio's, NP RES, de landelijke politiek.

Lerend monitoren

Ook kan de RES NML de ontwikkelingen rondom energierechtvaardigheid actief gaan monitoren in de regio. Dat kan op kwantitatieve manieren met behulp van bewoners- en/of ondernemerspeilingen of op een meer kwalitatieve manier door verhalen van initiatieven in de regio op te halen, te bundelen en te analyseren. Eventueel zijn hierbij ook data over brede welvaart van de regio te benutten.¹¹ Het is aan te bevelen om lerend te monitoren op de thema's van brede welvaart en energierechtvaardigheid.

Op naar RES 2.0

Duidelijk is dat energierechtvaardigheid en transparantie over de regionaal en lokaal gemaakte keuzes hierover onderdeel zijn van de herijking richting RES 2.0.

¹¹ Het PON & Telos ontwikkelt momenteel hiertoe een Regiokompas
Het PON & Telos | Naar een energierechtvaardige energietransitie

Bijlage A Bronnenlijst

- Agterbosch, S., Wentink, C. en Paenen, S. (2020, september). Betaalbaarheid van de energietransitie in Tilburg. Verkregen op 25 januari 2023 via https://hetpon-telos.nl/content/uploads/2021/05/2021-02-Betaalbaarheid_Energietransitie_Tilburg_PDF-A.pdf
- Agterbosch, S. (2022, 22 januari). Brede welvaart geeft duurzaamheidsbeleid een impuls. Verkregen op 16 januari 2023 via <https://magazine.hetpon-telos.nl/pon-telos-magazine-nummer-22-januari-2022/brede-welvaart-geeft-duurzaamheidsbeleid-een-impuls>.
- Blanken, M. (2022). *Ervaren brede welvaart in Brabant*. Het PON & Telos. Verkregen op 16 januari 2023 via <https://hetpon-telos.nl/portfolio/ervaren-brede-welvaart-in-brabant/>.
- Bokhorst, M., Ruckert, N., Klip, M. & Van Manen Kooij, T. (2022, 2 december). *Ongelijke toegang tot de energietransitie: Laagdrempeliger voorzieningen voor alle huishoudens*. Nationale Ombudsman. Verkregen op 21 december 2022 via <https://www.nationaleombudsman.nl/system/files/bijlage/Ongelijke%20toegang%20tot%20de%20energietransitie.pdf>
- Breukers, S., Agterbosch, S. & Mourik, R. (2020). De energietransitie: wie kunnen, willen en mogen er meedoen? *Beleid en Maatschappij*, (47), 4, 359-392.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2022, 18 mei). *Monitor Brede welvaart*. Verkregen op 21 december 2022 via <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2022/20/monitor-brede-welvaart>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2022, 5 december). *Regionale Monitor Brede welvaart 2022*. Verkregen op 15 december 2022 via <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/regionale-monitor-brede-welvaart-2022>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2023). MBW & SDG's 2023. Verkregen op 21 juni 2023, via <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/brede-welvaart-en-de-sustainable-development-goals/monitor-brede-welvaart-en-de-sustainable-development-goals-2023/brede-welvaart/hier-en-nu>
- Diestelmeier, L. (2021) 'Energiegemeenschappen' – een decentrale oplossing voor de energietransitie? *Nederlands Tijdschrift voor Energierecht*, (3), 106-115.
- Devreese, A. & Van der Wijst, T. (2021, 12 oktober). *Brede welvaart: waarom de SER al 30 jaar hamert op het belang ervan*. Verkregen op 15 december 2022 via <https://www.ser.nl/nl/Publicaties/SERmagazine/overzicht/brede-welvaart-ser>
- Elkington, J. (1994) Towards the Sustainable Corporation: Win-Win-Win Business Strategies for Sustainable Development. *California Management Review*, 36, 90-100. <http://dx.doi.org/10.2307/41165746>
- Evenhuis, E., Weterings, A. & Thissen, M. (2020, 3 december). *Bevorderen van brede welvaart in de regio: keuzes voor beleid*. Planbureau voor de Leefomgeving. Verkregen op 13 december 2022 via <https://www.pbl.nl/publicaties/bevorderen-van-brede-welvaart-in-de-regio-keuzes-voor-beleid>
- Hulser, S., Bovens, M., De Vries, A., Werner, G., Toom, V. & Wijnhuizen, E. (2023, 10 februari). *Rechtvaardigheid in klimaatbeleid. Over de verdeling van klimaatkosten*. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Verkregen op 26 april 2023, via <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2023/02/16/rechtvaardigheid-in-klimaatbeleid>

- Janssen, C. (2021, 20 oktober). *Sociale duurzaamheid gaat over wat waardevol en rechtvaardig is*. Verkregen op 8 december 2022 via <https://www.socialevraagstukken.nl/sociale-duurzaamheid-gaat-over-wat-waardevol-en-rechtvaardig-is/>.
- Janssen, C. (2022, 23 maart). *Sociale Duurzaamheid*. Verkregen op 21 december 2022 via <https://www.gebiedsontwikkeling.nu/themas/sociaal-duurzaamheid/>
- Jetten, R.A.A. & Bruins Slot, H.G.J. (2023, 9 juni). Wetsvoorstel: Energiewet. Verkregen op 21 juni 2023, via <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A36378#wetgevingsproces>
- Kuipers, L. & Kuis, E. E. (2023, 24 april). Methode van afweging duurzame opwek RES Noord- en Midden Limburg – Versie 1.5 ter bespreking in de project- en stuurgroep. RES NML.
- Kuitert, K. & Weldendorp, T. (2010, juni). *Toetsing Sociale Duurzaamheid*. DSP-Groep. Verkregen op 21 december 2022 via https://www.dsp-groep.nl/wp-content/uploads/KK_TW_Stedebouw_en_Architectuur_Toetsingskader-sociale-duurzaamheid.pdf
- Morgen in Venlo (2020). Akkoord van Morgen – Hout-Blerick 2020-2030.
- Morgen in Venlo (z.d.). Wijkakkoorden van Morgen. Verkregen op 21 juni 2023 via <https://www.morgeninvenlo.nl/projecten/wijkakkoorden-van-morgen/>
- NHER (2021, 4 november). *Het complete, eerlijke verhaal*. Verkregen op 13 januari 2023 via <https://energieregionhz.nl/het-complete-eerlijke-verhaal>,
- Putters, K. (2022, mei). *De menselijke staat. Burgerperspectief als voorwaarde voor een toekomstbestendig sociaal contract*. Verkregen op 16 januari 2023 via <https://www.scp.nl/publicaties/essays/2022/05/30/essay-de-menselijke-staat>.
- Raad van State (2023, 6 februari). Energiewet. Kenmerk: W18.22.0119/IV. Verkregen op 21 juni 2023 via <https://www.raadvanstate.nl/adviezen/@131972/w18-22-0119-iv/>
- Rijksoverheid (2019, 28 juni). *Klimaatakkoord*. Verkregen op 8 juni 2023 via <https://open.overheid.nl/repository/ronl-7f383713-bf88-451d-a652-fbd0b1254c06/1/pdf/klimaatakkoord.pdf>
- Van Asseldonk, M., Van Duren, M., Koomen, B., Kroeze, J. & Janssen, J. (2022). Prijsplafond verlicht de energierekening. Maar lost toenemende energiearmoede niet op. *Het PON Instantmagazine*. Verkregen op 21 december 2022 via <https://het-pon.instantmagazine.com/project-2/prijsplafond-energierekening/>.
- Van Berkel, P., Kruit, K. & Dehens, J. (2021, december). *Energiearmoede in de warmtetransitie: Onderzoek naar beleidsinstrumenten*. Verkregen op 16 december 2022 via <https://ce.nl/publicaties/energiearmoede-in-de-warmtetransitie-onderzoek-naar-beleidsinstrumenten/>
- Walker, G. & Day, R. (2012). Fuel poverty as injustice: integrating distribution, recognition and procedure in the struggle for affordable warmth. *Elsevier Policy*, 49, 69-75.
- Weterings, A., Van der Staak, M., Daalhuizen, F., Evenhuis, E., Thissen, M. & Verwoerd, L. (2022, 3 mei). *Keuzes bij het bevorderen van de brede welvaart in de regio. Inzichten uit het PBL-onderzoeksprogramma 'Regio Deals voor brede welvaart', 2019-2022*. Planbureau voor de Leefomgeving. Verkregen op 13 januari 2023 via <https://www.pbl.nl/publicaties/keuzes-bij-het-bevorderen-van-de-brede-welvaart-in-de-regio>.

Bijlage B Onderzoeksverantwoording

Samen met een klankbordgroep van RES NML is de richting en invulling van deze verkenning ingevuld. Er zijn afspraken gemaakt over het specifieke doel, de doelgroepen en de benodigde stakeholders. De verkenning voor de RES NML is opgedeeld in verschillende onderzoeksmethodieken. We beschrijven ze achtereenvolgens: a) theoretische verkenning, 2) online research community, en 3) verdieping van de thema's grootschalige opwek, gebouwde omgeving en netcongestie.

Separaat aan dit rapport, zijn in maart 2023 een tweetal documenten opgeleverd aan RES NML: a) een tussenrapportage, en b) rapportage van de research community.

1. Theoretische verkenning

We zijn gestart met een theoretische inkadering van het concept *sociale duurzaamheid* en aanpalende begrippen. Hiervoor hebben we deskresearch verricht, gebaseerd op (eigen) onderzoek op het terrein van brede welvaart, het People-Planet-Profit model, onderzoeken naar energiearmoede en een inclusieve energietransitie, theorieën over energierechtvaardigheid en het rapport van de WRR (2023) over verdelingsbeginselen van klimaatkosten. De analyse van ons eigen onderzoeksmateriaal hebben we aangevuld met recente onderzoeken op dit gebied. Voor deze deskresearch hebben we gebruikgemaakt van literatuur waarvan een bronnenlijst is opgenomen in Bijlage A. Gedurende het schrijfproces van het theoretisch kader is er twee keer een online voortgangsgesprek geweest met enkele leden van de klankbordgroep. Deze gesprekken hielpen ons om het theoretisch kader verder aan te scherpen. De literatuurverkenning liep in de periode december 2022 – eind januari 2023. De resultaten van dit bureauonderzoek zijn te vinden in hoofdstuk 2 (focus ligt hier op verdelingsbeginselen en energierechtvaardigheid) en in bijlage C (uitgebreide beschrijving brede welvaart en sociale duurzaamheid).

2. Online research community

Om meer beeld te krijgen van hoe sociale duurzaamheid toegepast kan worden binnen RES NML, zijn we online in gesprek gegaan met een groep relevante stakeholders via een research community. Van maandag 27 februari tot en met maandag 6 maart 2023, zijn 40 stakeholders met elkaar in gesprek gegaan over diverse onderwerpen. We vroegen hen naar hun ideeën bij en meningen over sociale duurzaamheid, rechtvaardigheid, de vraag of iedereen mee kan doen, en adviezen voor RES NML. In de in maart opgeleverde tussenrapportage en rapportage van de research community zijn uitgebreidere onderzoeksverantwoordingen van de research community te vinden. De rapportage van de research community is integraal opgenomen als bijlage bij deze rapportage (Bijlage F).

3. Verdieping van thema's

Voor de thema's (a) grootschalige opwek, (b) gebouwde omgeving en (c) netcongestie hebben we een verdiepende studie verricht, resulterend in kennisopbouw en toepasbaarheid voor RES NML.

a) Grootschalige opwek

We zijn gestart met een documentenanalyse, gericht op het bestaande afwegingskader van RES NML en het rapport van de WRR (2023) over de verdeling van klimaatkosten. De inzichten uit het WRR rapport zijn onder meer verwerkt in het theoretisch kader (*hoofdstuk 2*). Daarnaast zijn verdiepende gesprekken gevoerd met relevante experts uit het veld, om zo meer inzichten vanuit de praktijk te krijgen. De opbrengsten zijn te vinden in de afwegingsmatrix voor Grootschalige opwek (*hoofdstuk 3*) en de bevindingen uit de praktijk (*hoofdstuk 4*).

b) Gebouwde omgeving

Op basis van bureauonderzoek en interviews met relevante experts, hebben we een afwegingsmatrix Gebouwde omgeving opgesteld (*hoofdstuk 3*). Daarnaast hebben we een casus geëvalueerd op basis deze afwegingsmatrix (zie Bijlage E). De inzichten uit de interviews zijn besproken in hoofdstuk 4.

c) Netcongestie

Ook voor dit thema is bureauonderzoek verricht om een afwegingsmatrix (*hoofdstuk 3*) op te stellen. Deze hebben we onder meer afgestemd met een interview met een hoogleraar Economic Regulation and Market Governance of Network Industries at the Law School of Tilburg University. Daarnaast hebben we nog inzichten uit een ander verdiepend gesprek (met een netwerkbeheerder) toegevoegd om de praktijk te kunnen toetsen aan eerder verkregen input (*hoofdstuk 4*).

Bijlage C Theoretisch kader – *Brede welvaart en Sociale duurzaamheid* uitgebreid

Inleiding

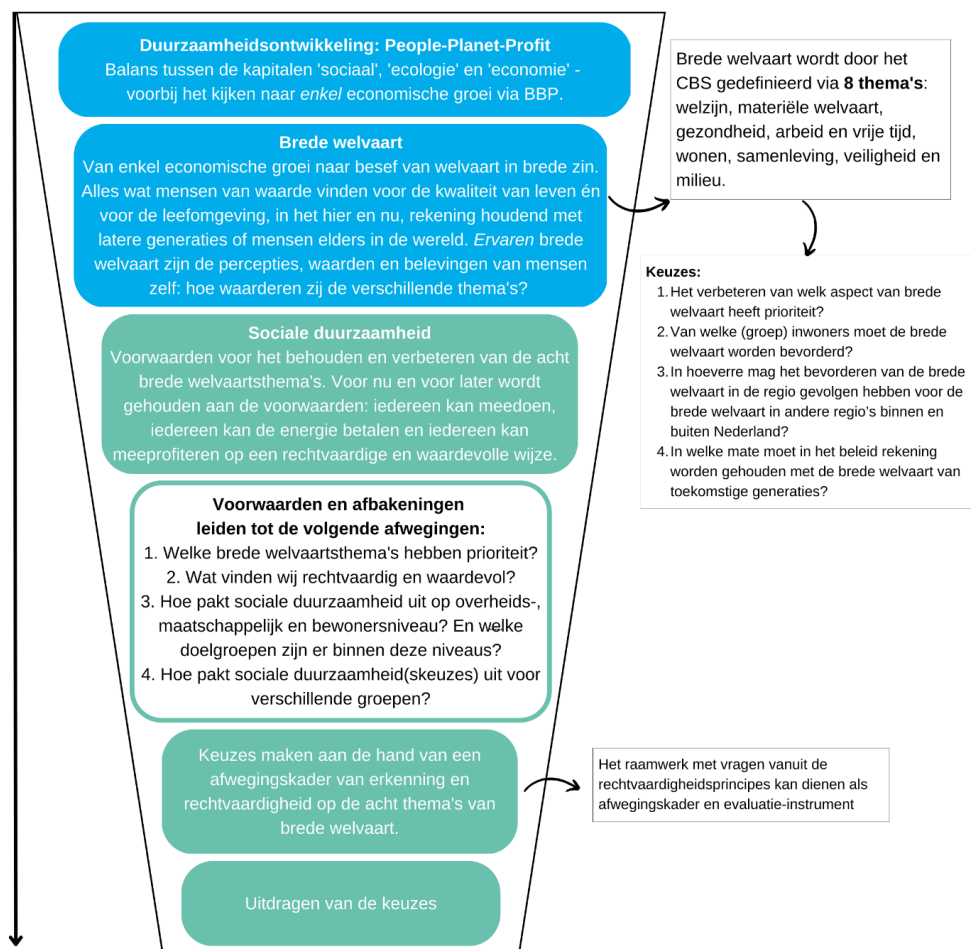
In dit theoretisch kader bakenen we het concept sociale duurzaamheid specifiek voor RES NML af. Dit kader stellende document start vanuit een breed perspectief, om daarna in te zoomen op de toepassing voor RES NML. Allereerst gaan we in op duurzaamheidsontwikkeling in brede zin, vanuit de People-Planet-Profit benadering (Elkington, 1994) en het paraplubegrip *Brede Welvaart*. Vervolgens diepen we het Brede Welvaartsbegrip verder uit via het concept *sociale duurzaamheid*. Vanuit deze algemene begrippen werken we toe naar een stipulatieve definitie – een definitie die voor de RES NML toepasbaar is. We geven een verdieping voor de elementen betaalbaarheid van de energietransitie (waarbij we onder andere inzoomen op energiearmoede), en (energie)rechtvaardigheid en de toegang tot energie.

Vervolgens presenteren we een raamwerk waarmee de RES NML kan bepalen hoe zij kan bijdragen aan de sociale duurzaamheid in de regio. Waarbij we benadrukken dat de partners die samen de RES NML vormen al veel voorwerk hebben gedaan; er lopen al uitvoeringsprojecten.

We sluiten het theoretisch kader af met een aantal uitdagingen en aannames, die input hebben geboden voor de research community. Deze research community liep van 27 februari tot en met 6 maart 2023. Van de uitkomsten van de research community is een aparte rapportage gemaakt. In hoofdstuk 3 en hoofdstuk 4 van dit rapport wordt dieper ingegaan op de uitkomsten van de research community in het licht van het theoretisch kader.

Definities en criteria

Figuur 1 Van duurzaamheidsontwikkeling naar Brede Welvaart

Om een goede afbakening te kunnen geven van sociale duurzaamheid moet je starten aan de basis. Daarom starten we met een beschrijving van de ontwikkelingen die hebben geleid naar de introductie van het begrip Brede Welvaart, om vervolgens aan te geven op welke wijze sociale duurzaamheid hiermee verbonden is.

Van duurzaamheidsontwikkeling naar Brede Welvaart

Al sinds de jaren 50 van de vorige eeuw zoeken wetenschappers naar een alternatief voor het Bruto Binnenlands Product, het BBP, om de welvaart in onze samenleving te beschrijven. Dit BBP wordt in geld uitgedrukt en daarmee gaat het voorbij aan sociale en ecologische effecten van beleid, en de balans daartussen. Hoewel het BBP als belangrijkste richtinggevende indicator wordt gezien bij het ontwikkelen van beleid, wordt ook het besef steeds sterker dat de focus op economie (en enkel economische groei) te smal is: er is verbreding nodig naar andere waarden. Immers, een groeiende materiële welvaart draagt niet evenredig bij aan de groei van dat geluk. Deze dimensie is slechts één van de elementen van een brede invulling van het begrip welvaart.

Deze zoektocht naar een alternatieve, nieuwe welvaartsindex is niet nieuw. Figuur 2 laat een verschuiving zien vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw, van zicht op economisch handelen naar aandacht voor ecologische en sociale effecten van dit economisch handelen.

Figuur 2 Ontwikkelingen in inzicht van economisch naar ecologisch en sociaal handelen

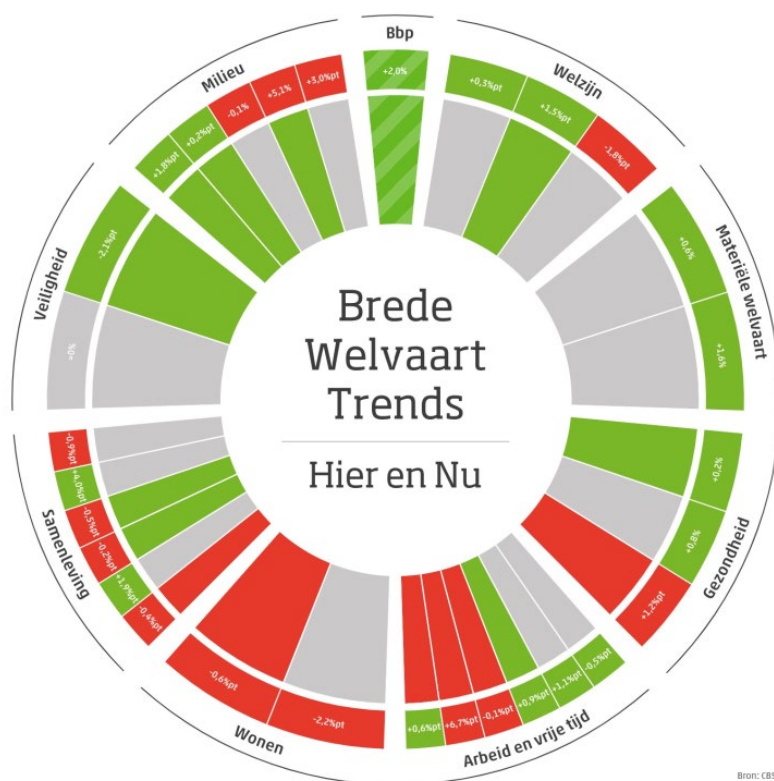

Het besef groeide dat er een balans moet zijn tussen de verschillende kapitalen die de basis vormen van de Sustainable Development Goals¹²: People, Planet en Profit. Inmiddels is duidelijk dat de zoektocht naar deze balans te weinig informatie oplevert over de impact die deze balans heeft op de verschillende P's in het hier en nu, maar ook elders en later. Het CBS (2022) heeft daarom een Monitor Brede Welvaart ontwikkeld teneinde de impact van ons (economisch) beleid en handelen in kaart te brengen (zie Figuur 3).¹³ Zo is de ontwikkeling van balansdenken naar een integrale blik momenteel gaande. De uitkomsten van deze Monitor Brede Welvaart worden samengebracht in de vorm van een welvaartswiel met acht dimensies van Brede Welvaart. We gaan nu nader in op de afbakening van het begrip Brede Welvaart en de dimensies waaruit dit begrip is opgebouwd.

¹² Zie bijvoorbeeld: <https://www.sdg nederland.nl/>

¹³ Voor meer informatie zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/regionale-monitor-brede-welvaart/brede-welvaart-trend>

Figuur 3 Het Brede welvaartswiel van het CBS

Definities van Brede Welvaart

Er zijn verschillende definities van het begrip Brede Welvaart in omloop. We geven er drie:

- *Brede welvaart betreft de **kwaliteit van leven** in het **hier en nu** en de mate waarin deze ten koste gaat van die van **latere generaties** of van die van mensen **elders** in de wereld. – CBS, 2022*
- *Brede welvaart gaat in essentie over het **welzijn** van mensen. Het omvat **alles wat mensen van waarde** vinden voor het leiden van een goed leven. Omdat het leven van mensen zich in belangrijke mate op **regionaal niveau** afspeelt, zijn de omstandigheden binnen de regio van grote invloed op hun welzijn. – PBL, 2020*
- *Van **Brede Welvaartsgroei** is sprake als positieve effecten op de ene dimensie niet negatief uitpakken voor andere dimensies, andere landen of komende generaties. – SER, 2021*

Brede Welvaart biedt een breed en integraal perspectief op duurzame ontwikkeling. Het is een bril die naast het (smalle) economische, ook zicht biedt op het (bredere) ecologische en het sociale perspectief zodat de ontwikkeling van welvaart zichtbaar is voor al wat men van waarde vindt. Daarmee is het een bril en als er normen vastgesteld zijn ook en

richtinggevend kompas voor (regionale) keuzes. Dan wordt duidelijk binnen welke bandbreedte economische activiteiten kunnen plaatsvinden zonder door de sociale bodem of het ecologisch plafond te gaan.

Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) heeft nader onderzocht welke waarden mensen bij Brede Welvaart belangrijk vinden. Daarnaast hebben ze gekeken hoe Brede Welvaart is toe te passen op regionale economische - en op energiestrategieën (Weterings et al., 2022). Uit dat onderzoek komt naar voren dat welzijn het meest onderbelichte onderdeel is van Brede Welvaart. Het PBL beschrijft verschillende keuzes voor beleid om het welzijnsaspect van Brede Welvaart te bevorderen (PBL, 2020):

1. Het verbeteren van welk aspect van welzijn heeft prioriteit?
2. Van welke (groep) inwoners moet het welzijn worden bevorderd?
3. In hoeverre mag het bevorderen van het welzijn in de regio gevolgen hebben voor het welzijn in andere regio's binnen en buiten Nederland?
4. In welke mate moet in het beleid rekening worden gehouden met het welzijn van toekomstige generaties?

In deze keuzes ligt het principe van rechtvaardigheid besloten. Met sociale duurzaamheid komt dit principe in beeld. Daar gaan we nu dieper op in.

Sociale duurzaamheid als rechtvaardigheidsprincipe van Brede Welvaart

Met de verschuiving van slechts cijfermatige en meetbare gegevens (zoals het BNP) naar een wisselwerking tussen ecologische, sociale en (nog steeds) economische indicatoren van Brede Welvaart gooien we de cijfers niet overboord. We plaatsen ze in een ander perspectief, in relatie tot elkaar en tot de burger (CBS, 2022).¹⁴ Deze verschuiving vindt ook op een ander niveau plaats, namelijk richting ervaringen van burgers. Hier gaat het om percepties, waarden en belevingen van bewoners (Blanken, 2022). Met dit eigen perspectief van burgers breng je de *ervaren* Brede Welvaart in beeld. Door deze subjectieve bevindingen naast objectieve cijfers (van bijvoorbeeld het CBS) te leggen, wordt een completer beeld van de Brede Welvaart in een regio zichtbaar. Dit aspect wordt in het plaatje onder het thema Welzijn weergegeven.

Nog een stap verder gaat *sociale duurzaamheid* over het rechtvaardigheidsprincipe bij de verdeling van deze Brede Welvaart (wat vinden we eerlijk) en het daadwerkelijke gedrag en de sociale interactie van mensen.

Ook sociale duurzaamheid kent een aantal definities. Hier volgen er twee:

- *In de brede zin draait sociale duurzaamheid om het streven **de leefkwaliteit van mensen te verbeteren**, in **huidige** en **toekomstige** generaties. Hierachter gaan verschillende waarden schuil, zoals diversiteit, democratie, sociale*

¹⁴ De Monitor Brede Welvaart van het CBS (2022) brengt verschillende indicatoren in beeld voor de volgende thema's: welzijn, materiële welvaart, gezondheid, arbeid en vrije tijd, wonen, samenleving, veiligheid en milieu.

rechtvaardigheid, individueel welzijn, collectief welzijn, sociale cohesie. Sociale duurzaamheid is dus een overkoepelend en pluralistisch begrip, dat wil zeggen: een begrip dat met veel waarden geladen is. – Janssen, 2022

- *Een sociaal duurzame leefomgeving **bevordert de kwaliteit van leven** (gezondheid en welzijn) van bewoners en gebruikers, zowel nu als in de toekomst. Zij doet dit door adequate en toegankelijke voorzieningen te bieden in een veilige, aantrekkelijk vormgegeven omgeving die in sociaal opzicht prettig is om in te wonen en te werken, ook – en juist – waar sprake is van diversiteit. – Kuitert & Weldendorp, 2010.*

Niveaus van sociale duurzaamheid

Janssen (2021) geeft aan dat sociale duurzaamheid een gelaagd begrip is met verschillende niveaus. Op (landelijk) overheidsniveau kent sociale duurzaamheid andere waarden, principes, doelen en gedragsuitlatingen dan voor het maatschappelijk middenveld of voor de individuele burgers. De volgende vragen kunnen helpen bij het bepalen van de invulling van sociale duurzaamheid op de verschillende niveaus (Janssen, 2021):

- Wanneer zijn we echt tevreden, als beleidsmakers én als burgers?
- Wat wordt in bepaalde situaties als rechtvaardig en waardevol geacht?
- Hoe meten we echt het einddoel, en niet alleen het middel om daar te komen?

Definitie van sociale duurzaamheid voor RES NML

De gelaagdheid en buigzaamheid van sociale duurzaamheid als begrip impliceert, dat het voor ieder doel en voor iedere organisatie specifiek kan worden afgebakend. We stellen daarom de volgende *stipulatieve definitie van sociale duurzaamheid* voor (dit is een afbakening die specifiek voor de RES NML is opgesteld):

Sociale duurzaamheid is het behouden en verbeteren van de acht Brede Welvaartsthema's voor nu en later*. Voorwaarden zijn dat iedereen mee kan doen, de energie kan betalen en kan meeprofiteren op een rechtvaardige en waardevolle wijze. Binnen de RES NML betekent dit dat overheid, bedrijven en maatschappelijke organisaties en burgers gezamenlijke verantwoordelijkheid dragen.

**Deze thema's zijn: welzijn, materiële welvaart, gezondheid, arbeid en vrije tijd, wonen, samenleving, veiligheid en milieu*

Bij deze definitie behoren de volgende stappen:

1. Bepaal welke Brede Welvaartsthema's voor de RES NML de meeste prioriteit hebben.
2. Bepaal wat voor de RES NML wordt verstaan onder *rechtvaardig* (zie eerdere beleidsafwegingen PBL) en wat onder *waardevol*.
3. Definieer hoe sociale duurzaamheid zichtbaar wordt op overheids-, maatschappelijk en bewonersniveau. Benoem de verschillende doelgroepen binnen deze niveaus.
4. Analyseer hoe sociale duurzaamheid(skeuzes) uit kunnen pakken voor verschillende groepen in de samenleving (een voordeel voor de één kan een nadeel voor de ander opleveren).

Criteria van sociale duurzaamheid

Volgens RES NML kent sociale duurzaamheid drie belangrijke criteria: iedereen kan meedoen, kan het betalen en kan meeprofiteren. We zagen echter al dat het meer dan dat is: het is een *gelaagd, waarde-geladen* en *normatief* begrip, een verzameling van waarden, principes en indicatoren. Deze brede invulling zorgt voor flexibiliteit, omdat lading en doel van het begrip per regio, per domein en per doelgroep kunnen verschillen. Elke afbakening van sociale duurzaamheid is daarmee tijds-, plaats- en opgave-gebonden. Deze brede mogelijkheden maken het tegelijkertijd tot een complex begrip. Immers, de operationalisering van sociale duurzaamheid vraagt om keuzes over rechtvaardigheid en wat waardevol is (Janssen, 2021), door in dialoog te gaan met betrokken stakeholders.¹⁵

¹⁵ In de methode-paragraaf bespreken we hoe we een research community inzetten om de dialoog tussen stakeholders in de regio NML te voeren.

Om deze brede mogelijkheden voor de RES-regio in te vullen staat ook RES NML voor een keuze. Vinden we het als RES-regio bijvoorbeeld belangrijk om middelen zo goed mogelijk te verdelen, of willen we een bepaald basisniveau aanbieden en geldt daarboven het recht van de sterkste (Janssen, 2021)? Bij de visievorming van bestuurders voor het opstellen van (Rijks)kaders, zijn verschillende perspectieven mogelijk. Het PBL (2020) biedt een viertal perspectieven voor de inzet van deze middelen. Deze sluiten elkaar grotendeels uit, en daarin is dus keuze nodig:

1. **Maximale (brede) welvaart voor de regio** (niet alle inwoners profiteren even veel).
2. **Evenveel (brede) welvaart voor alle inwoners** (wat ook kan betekenen dat alle inwoners even arm zijn).
3. **Voldoende (brede) welvaart voor alle inwoners** (iedereen heeft een bepaald minimum inkomen en basisvoorzieningen, sommigen kunnen welvarender dan anderen zijn).
4. **Zoveel mogelijk waarborgen van gelijke rechten en vrijheden voor alle inwoners** (als rijkere bewoners elkaar 'opzoeken' kan dat tot segregatie leiden).

Binnen de regio RES NML zijn verschillende keuzes mogelijk; waar de regio bijvoorbeeld de eerste optie wenst, kan een gemeente in dialoog met stakeholders en inwoners bewust voor een andere optie kiezen.

Sociale duurzaamheid voor RES NML

In deze paragraaf gaan we dieper in op elementen van sociale duurzaamheid en de toepassing ervan voor RES NML. Ten eerste bespreken we de *betalbaarheid* van de energietransitie, met een specificatie naar het concept *energiearmoede*. Vervolgens gaan we in op het concept *(energie)rechtvaardigheid*, om RES NML theoretische handvatten te geven om zo te bepalen wat voor haar regio rechtvaardig is.

Betalbaarheid van de energietransitie

Eén van de voorwaarden van de RES NML is dat iedereen zijn eigen deel van de energietransitie kan betalen. Deze betaalbaarheid kun je op twee manieren zien: enerzijds de mogelijkheden van woningeigenaren om investeringen te doen voor de verduurzaming van hun woning, anderzijds met de betaalbaarheid van de energierekening door bewoners.

Duurzaamheidsinvesteringen in de woning

Als we inzoomen op de verduurzamingsmaatregelen van woningen – zoals isolatiemaatregelen –, dan is het essentieel om onderscheid te maken tussen huurders en woningeigenaren. Huurders zijn immers afhankelijk van de verhuurder voor het verduurzamen van de woningen. Veelal wil de verhuurder deze kosten wel terugverdienen, en zal deze daarom een vergoeding vragen voor de kosten die de verduurzaming met zich meebrengt. De huurders zijn qua type maatregelen en qua timing afhankelijk van de woningcorporatie of particuliere verhuurder.

Woningeigenaren zijn – over het algemeen – zelf verantwoordelijk voor de verduurzaming van de woning. Naast motivatie, kennis en vaardigheden zijn financiële middelen van essentieel belang. Toegang tot verantwoorde financieringsmogelijkheden zijn hiervoor een basisvoorwaarde. Immers, een investeringsmaatregel vraagt meestal een aanzienlijk investeringsbedrag. Niet alle particulieren kunnen aan deze financieringsvoorwaarde voldoen: zij hebben hun maximale leenruimte al benut, een te laag of (tijdelijk) geen inkomen of voldoen niet aan andere voorwaarden voor financiering (Agterbosch et al., 2020).

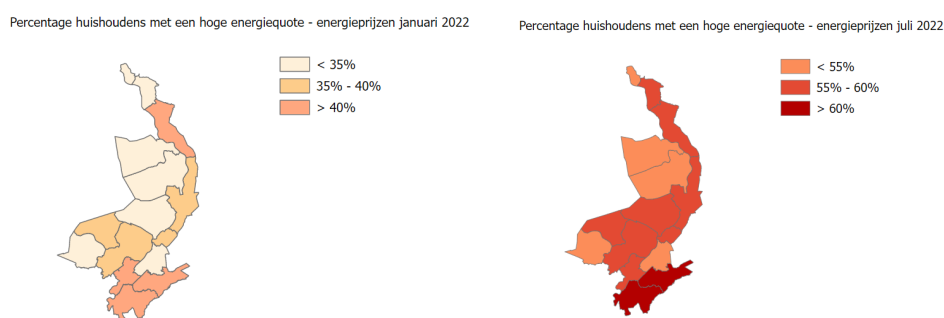
Betalbaarheid van de energierekening: energiearmoede

Het tweede element van betaalbaarheid is die van de betaalbaarheid van de energierekening door bewoners. Als we kijken naar recente cijfers rondom energiearmoede, dan zien we dat dit nog lang niet het geval is. De Nationale Ombudsman (Bokhorst et al., 2022) concludeert dat het verduurzamen van woningen vaak niet haalbaar is voor mensen in energiearmoede, terwijl zij dit het hardst nodig hebben, én dat overheidshulp veelal verkeerd terecht komt.

Ter illustratie is in Figuur 3 het percentage huishoudens met een te hoge energiequote in Noord en Midden Limburg per gemeente zichtbaar gemaakt. Als een huishouden meer dan 10% van het besteedbaar inkomen kwijt is aan de energierekening, is sprake van een hoge *energiequote* (Van Asseldonk et al., 2022). In dat geval kan de betaalbaarheid van de

energierekening een probleem zijn. Aan de hand van de energieprijzen die golden in januari 2022 en in juli 2022 is het percentage huishoudens met een hoge energiequote vastgesteld. De kosten voor energie zijn tussen januari en juli 2022 aanzienlijk gestegen, waardoor een steeds groter aandeel van de huishoudens te maken krijgt met een (te) hoge energierekening ten opzichte van het huishoudinkomen, en dus met energiearmoede. Dit is ook terug te zien in Noord-Midden Limburg. In januari 2022 ligt het percentage huishoudens met een hoge energiequote tussen de 33% en de 41%, en dit stijgt naar tussen de 54% en zelfs 62% in juli 2022. De energiequotes zijn het hoogst in de gemeenten Echt-Susteren, Roerdalen, Maasgouw en Bergen. Per 1 januari 2023 is het (tijdelijke) energieplafond ingevoerd. Dit plafond moet voorkomen dat huishoudens worden geconfronteerd met een te hoge energierekening. De eerste analyses van beschikbare data laten een voorzichtig positief beeld zien: de omvang van de energierekening neemt voor een groot deel van de huishoudens af (Van Asseldonk et al., 2022).

Figuur 4 Percentage huishoudens met een hoge energiequote – januari en juli 2022

Volgens CE Delft (2021) zijn er grofweg drie manieren voor overheden om energiearmoede aan te pakken. Ten eerste kunnen overheden inzetten op *verduurzamingsmaatregelen* van woningen, om zo de energie-efficiëntie te verbeteren en structureel de energierekening te verlagen. Hierbij valt te denken aan (subsidie)maatregelen om huizen te isoleren. Ten tweede kunnen maatregelen worden genomen om *energiezuinig gedrag* en *bewustwording* op huishoudniveau stimuleren. Het inzetten van energicoaches is hier een voorbeeld van. Ten slotte kunnen verlichtende maatregelen ten behoeve van de *betalbaarheid* worden genomen. Dit kan bijvoorbeeld door de inzet van energietoeslag of door extra vermindering van energiebelasting (Van Berkel et al., 2021).¹⁶

¹⁶ De gemeenten van de RES NML zetten via verschillende acties en maatregelen in op de bestrijding van energiearmoede, elke gemeenten vanuit een eigen aanpak. Een aantal gemeenten verenigen zich in een *coalition of the willing*.

Bijlage D Indicatoren brede welvaart

Hoofdthema	Subthema's
Welzijn	Tevredenheid met het leven
	Ervaren regie over het eigen leven
Materiële welvaart	Mediaan besteedbaar inkomen
	Individuele consumptie
Gezondheid	Gezonde levensverwachting mannen
	Gezonde levensverwachting vrouwen
	Overgewicht
Arbeid en vrije tijd	Langdurige werkloosheid
	Netto arbeidsparticipatie
	Hoogopgeleide bevolking
	Tevredenheid met vrije tijd
	Tijdverlies door files en vertraging
	Tevredenheid met werk (werknemers)
Wonen	Totale woonquote (huur en koop)
	Tevredenheid met woning
Samenleving	Contact met familie, vrienden of buren
	Insprak en verantwoordingsplicht
	Vertrouwen in instituties
	Vertrouwen in andere mensen
	Ontwikkeling normen en waarden
	Vrijwilligerswerk
Veiligheid	Vaak onveilig voelen in de buurt
	Slachtofferschap van misdaad
Milieu	Beheerde landnatuur in NNN
	Kwaliteit van zwemwater binnenwateren
	Stikstofdepositie en landnatuur
	Stedelijke blootstelling aan fijnstof (PM _{2,5})
	Milieuproblemen

Bijlage E Afwegingsmatrix ‘Het akkoord van Morgen’

	Erkenning	Procedurele rechtvaardigheid	Distributieve rechtvaardigheid
Veiligheid	In hoeverre wordt er rekening gehouden met de veiligheid(svoorschriften) van de materialen voor verduurzaming?		Hebben alle bewoners toegang tot veilige energie?
Milieu	Hoe nemen we de impact op natuur en milieu mee in initiatieven (bijvoorbeeld via een flora- en fauna onderzoek, de impact op beschermde dieren, insectenpopulatie)? <i>Bij nieuwbouwplannen in Hout-Blerick is duurzaamheid in zowel uitstraling, materiaalgebruik en technische installaties het uitgangspunt. Het groene karakter van het dorp wordt hierdoor verder versterkt</i>	Hoe nemen we belangen van natuur en landschap mee? <i>Bij lokale sloop van woningen als gevolg van de dijkverplaatsingen nabij rivier de Maas streven partijen (gemeente en dorpsraad) naar circulair slopen waarbij vervoersbewegingen zoveel mogelijk worden tegengegaan.</i> <i>Partijen in het dorp geven actief samen invulling aan het project ‘steentje eruit, plantje erin’. Daarmee wordt de hoeveelheid groen vergroot.</i> <i>Partijen in het dorp zetten zich actief in om in Hout-Blerick zoveel mogelijk groene daken en groene gevels te realiseren om daarmee de luchtkwaliteit én de uitstraling van ‘groen dorp’ te verbeteren</i>	Hoe laten we de effecten van initiatieven op natuur en milieu zien? <i>Partijen in het dorp stimuleren het afkoppelen van regenwater van het riool. Via diverse projecten zoals De Junior Schooldijkgraaf wordt dit huis aan huis gepromoot.</i> <i>Partijen in het dorp zetten actief in op projectinitiatieven om de kwaliteit van groen en de biodiversiteit actief te vergroten. Een voorbeeld daarvan is het project Springbeek dat door de Raad van Kinderen wordt verbeterd en waarbij permanente aandacht is voor biodiversiteit, CO2 opvang en het tegengaan van verdroging en hittestress.</i>
Ervaren welzijn	Hebben we doelgroepgericht beleid? En zo ja, wie zijn deze doelgroepen (huur vs. koop, sociaaleconomische status, ...)? <i>Jaarlijks organiseert Basisschool de Springbeek het project Junior Schooldijkgraaf, waarin beheer en uitbouw van nieuwe natuur van het Beekdal en Springbeach plaatsvindt. Onderdeel is ook een verbinding tussen jong en oud waarin jongeren in het najaar wilde kruiden inzaaien en in de zomer oogsten en boeketten mee samenstellen en bezorgen bij ouderen in Hout-Blerick</i>	Ervaren bewoners dat zij voldoende mee kunnen doen met de verduurzaming van hun woning? Heeft iedereen toegang tot informatie over initiatieven en kan iedereen dit begrijpen? <i>Minimaal 1 maal per jaar vindt in Hout-Blerick met betrokkenheid van de Dorpsraad en Lokale Ondernemers een Groene markt plaats gericht op de verduurzaming van woningen en de mogelijkheden om dit technisch en financieel te realiseren. Mocht de belangstelling dermate hoog zijn kan er overwogen worden om dit vaker te organiseren.</i>	Ervaren bewoners een rechtvaardige verdeling van de lusten en lasten van initiatieven?

Samenleving	Is er erkenning dat er ongelijke toegang is tot verduurzamingsmogelijkheden van de woning? <i>Op 01-01-2022 is in Hout-Blerick bij 75 % van de woningeigenaren bekend op welke wijze hun woning in de toekomst van warmte wordt voorzien. Zo kunnen zij weloverwogen beslissingen nemen bij het uitvoeren van verduurzamingsmaatregelen (inzicht in de transitievisie warmte).</i>	Mogen alle betrokkenen hun perspectief inbrengen? Is het proces tot besluitvorming (van bijvoorbeeld de wijkvolgorde in de Transitievisies warmte) transparant?	Is er sprake van een rechtvaardige verdeling van de lusten en lasten van de verduurzaming van de gebouwde omgeving?
Materiële welvaart	Zijn de verschillende energiekosten en -opbrengsten per doelgroep in beeld? <i>Voor 2025 is met 25% van de gescande woningen concreet bekeken welke stappen zij kunnen zetten en worden zij door ondertekende partijen waar mogelijk geholpen door middel van advies, gezamenlijke inkoop e.d.</i>	In hoeverre hebben bewoners toegang tot financiering van maatregelen voor de eigen woning? Hoe is de toegang tot (financiële) ondersteuning voor verschillende groepen? <i>In 2021 zijn alle inwoners van Hout-Blerick bekend met de mogelijkheden van energiebesparing door middel van subsidie van de gemeente. Partijen in het dorp brengen de mogelijkheden van subsidie in beeld bij inwoners, bieden hulp bij aanvragen, bieden een energiebespaarpakket aan en betrekken lokale ondernemers en verenigingen (via sponsoren) bij de inkoop.</i> <i>Zonnepanelen project waarin inwoners laagdrempelig mee kunnen doen en ontzorgd worden inclusief promotiemateriaal ten behoeve van lokale voorlichting.</i>	Kan iedereen meeprofiteren van de opbrengsten? Wie betaalt welke kosten? Wie profiteert van de woningwaarde-vermeerdering?
Gezondheid	In hoeverre erkennen we dat de energiemaatregelen (positieve en/of negatieve) impact hebben op de gezondheid van bewoners?	In hoeverre speelt de kwaliteit van woningen (denk aan slechte luchtkwaliteit in slecht geïsoleerde woningen) een rol bij de prioritering van wijken in de warmteaanpak?	Zijn gezondheidseffecten evenredig verdeeld (over de bewoners en de wijken)?
Arbeid/vrije tijd		Is deelname aan informatie- en/of besluitvormingsprocessen voor iedereen mogelijk (vb. tijdstip, toegang, taal)? <i>In 2021 voorlichting over de plannen in Hout-Blerick in het verlengde van</i>	

		<i>de transitievisie warmte, inclusief aansluitend spreekuur voor inwoners.</i> <i>Informatiemateriaal voor huis aan huis info over de transitievisie warmte en bijeenkomsten om lokale belangstelling op te wekken.</i> <i>De Gemeente levert promotiemateriaal op maat, verzorgt op verzoek voorlichting per adres en verstrekt subsidie.</i>	
Wonen	In hoeverre houden we rekening met verschillen in inkomenspositie of gezondheid bij het vormgeven van initiatieven voor het verduurzamen van woningen?	Heeft iedereen gelijke toegang of mogelijkheden tot het verduurzamen van de woning? <i>Het streven is om vóór 31-12-2022 50 % van de woningeigenaren in Hout-Blerick (720 in totaal) een digitale woningscan te laten uitvoeren.</i> <i>Het streven is om op 01-01-2025 bij 90 % van de woningen in beeld te hebben gebracht welke kansen er zijn voor duurzaamheids- verbeteringen.</i>	Zijn de woningen die verduurzaamd zijn evenredig verdeeld over de bevolking?

Bijlage F Rapportage research community

Tussen 27 februari en 6 maart 2023 heeft Het PON & Telos een research community uitgevoerd waarin een week lang professionals binnen de energietransitie met elkaar in gesprek zijn geweest. Van deze research community is een rapportage gemaakt die in deze bijlage in zijn geheel is opgenomen. De uitkomsten van de research community zijn aan de orde geweest in hoofdstuk 4.4.

HET **pon|telos**

Rapportage online community Sociale duurzaamheid in de RES NML

**In gesprek met stakeholders van de RES NML
in een online community over wat
stakeholders in de RES-regio Noord- en
Midden Limburg bij een eerlijke en
rechtvaardige energietransitie.**

Datum: maart 2023

In opdracht van:

Inleiding

Aanleiding en onderzoeksvragen

De Regionale Energiestrategie Noord- en Midden Limburg (RES NML), een samenwerking tussen vijftien gemeenten, de provincie, waterschap Limburg en netbeheerder Enexis, heeft op 1 juli 2021 de RES 1.0 ingediend. Daarin staat 'sociale duurzaamheid' als kernwaarde beschreven. RES NML vult deze kernwaarde als volgt in:

- Iedereen kan meedoen;
- Iedereen kan het betalen;
- Iedereen kan mee profiteren.

In de eerste fase van dit onderzoek is er een theoretische verkenning gedaan naar de afbakening en lading van dit begrip. Dit mondde uit in een evaluatief raamwerk van rechtvaardigheidsprincipes waar de RES NML mee aan de slag kan bij het bepalen hoe zij dit begrip willen vormgeven en hoe zij deze keuzes willen uitdragen (zie hiervoor het separaat geleverde rapportage).

De volgende stap in het onderzoek was het online bevragen van een groep stakeholders om na te gaan wat zij een eerlijke en rechtvaardige transitie vinden. Om deze vraag te beantwoorden is gekozen voor een online gesprek: een research community. Samen met RES NML zijn vijf vragen geformuleerd die voortkomen uit het theoretische kader, die we voorleggen aan de communityleden:

1. *Waar denk jij aan bij het begrip sociale duurzaamheid?*
2. *Op welke manier ben jij bezig met het feit dat energiemaatregelen anders uitpakken voor verschillende groepen?*
3. *Waar denk jij aan bij een rechtvaardige energietransitie?*
4. *In hoeverre kan iedereen volgens jou meeprofiteren van de opbrengst van de energietransitie?*
5. *Wat zou jij de RES-regio aanbevelen om de komende vier jaar op in te zetten?*

Onderzoeksmethode online research community

Een online research community is een besloten platform waar een groep mensen gedurende een korte periode op een intensieve en interactieve manier via een forum-structuur online met elkaar in gesprek gaat. De deelnemers delen, vanuit hun eigen meningen en expertise, informatie over sociale duurzaamheid in de RES NML aan de hand van de voorgenoemde vragen.

Deelnemers

Voor de werving van de deelnemers heeft RES NML een stakeholderslijst opgesteld met relevante partijen en contactpersonen. Zij zijn rechtstreeks uitgenodigd middels een uitnodigingsbrief om mee te doen aan de community. In de uitnodigingsbrief stond een link naar een aanmeldvragenlijst. Hier konden de stakeholders een aantal achtergrondkenmerken invullen zoals gemeente en organisatie, zodat Het PON & Telos wist wat de achtergrond van de deelnemers was.

In totaal hebben 56 stakeholders zich aangemeld voor deelname aan de community. Van deze 56 stakeholders hebben 40 stakeholders uiteindelijk actief meegedaan in de online community. De community liep van **maandag 27 februari** tot en met **maandag 6 maart 2023**.

Leeswijzer

In dit rapport zijn de bevindingen van de online community beschreven. Op de volgende pagina staat informatie over de achtergrondkenmerken van de deelnemers. Daarna volgt een beeld van de resultaten van het online gesprek per vraag. Aan de linkerkant van de pagina geven we steeds de bevindingen in onze woorden weer. Aan de rechterzijde van de pagina staan citaten van de deelnemers om de bevindingen beter te kunnen duiden. Na elke vraag leggen we de link met het theoretisch kader. We sluiten af met een aantal overkoepelende conclusies.

Achtergrondkenmerken deelnemers – in aantallen

Geslacht	Aantal
Man	29
Vrouw	11
Totaal	40

Leeftijdscategorie	Aantal
< 35 jaar	2
35 tot 45 jaar	3
45 tot 55 jaar	6
55 tot 65 jaar	9
65 tot 75 jaar	18
≥ 75 jaar	1
<i>Onbekend</i>	1
Totaal	40

5 vragen

40 communityleden

296 reacties

Stakeholder	Aantal
Gemeente	11
Bewonersinitiatief	3
Onderwijs	1
Maatschappelijke organisatie	4
Energiecoöperatie / energie-initiatief	11
Anders	10
Totaal	40

Vraag 1.

We zijn benieuwd naar wat jouw ideeën zijn bij of ervaringen zijn met het sociale duurzaamheid. Waar moet je aan denken, wat roept het bij je op? **Kortom, waar denk jij aan bij het begrip sociale duurzaamheid?**

1. Waar denk jij aan bij sociale duurzaamheid? (1/2)

In onze woorden

De eerste vraag van de online community ging over welke beelden de deelnemers hebben bij het begrip sociale duurzaamheid. We zien vooral dat deelnemers dit een breed en vaak genoemd ‘container’ begrip vinden. Zowel het woord ‘sociaal’ als het woord ‘duurzaamheid’ kent voor hen veel lagen. Een aantal elementen komt echter steeds terug in de reacties van de deelnemers.

Samen (verantwoordelijkheid nemen)

Een aantal reacties gaat over het *samen doen*. Sociale duurzaamheid is volgens deze deelnemers een proces wat je samen oppakt en vormgeeft. Het is een oproep om de energietransitie gezamenlijk op te pakken, ook vanuit de overheid, waarbij burgers meer invloed op het proces hebben.

Iedereen

Nauw verwant aan het woord samen in de reacties van de deelnemers, is dat zij vinden dat iedereen mee zou moeten doen. Er mogen geen mensen achterblijven. Daarbij mogen we volgens een aantal deelnemers wel de verwachting uitspreken dat ook iedereen daadwerkelijk en naar eigen kunnen een steentje bijdraagt.

Rechtvaardig

Ook de term rechtvaardig komt een aantal keren terug in het licht van sociale duurzaamheid. Sommige deelnemers benoemen de wens dat de energietransitie rechtvaardig verloopt met een eerlijke verdeling van de lusten en lasten.

Waarden die vaker terugkomen

Daarnaast zien we waarden die vaker genoemd worden, zoals: toegankelijkheid, inclusiviteit, betrokkenheid, toekomstbestendigheid en harmonie.

In hun woorden

“Sociale duurzaamheid is een erg breed begrip. Ik denk dan aan rechtvaardige verdeling (van wat?), iedereen moet mee kunnen doen (waaraan?), het moet voor iedereen toegankelijk zijn (maar wat?), iedereen moet het kunnen bekostigen (wat?). Inclusie tot doel stellen binnen de energietransitie is een mooi uitgangspunt. Behoeft ook het definiëren van het 'wat'.” – man, 58 jaar.

“Bij de term sociale duurzaamheid denk ik aan kleinschalige stammen, die in harmonie leven met elkaar en de natuur om hen heen. Met respect voor wat ze hebben. Gehecht aan elkaar. En het besef dat zij onderdeel zijn van een groter geheel. Vertaald naar het hier en nu is dat leven in warme gemeenschappen. Die geborgenheid bieden voor ieder die er woont en verblijft. Van piepjong tot stokoud. Waar je mag zijn wie je bent en je steentje bijdraagt aan wat voor de gemeenschap belangrijk is.” – man, 66 jaar.

“Ik denk bij sociale duurzaamheid in 1e instantie aan betrokkenheid vanuit de sociale omgeving: burgerschapsvorming waarbij burgers uit alle lagen van de bevolking en leeftijdsgroepen samen met elkaar optrekken om de eigen (energie)omgeving zo efficiënt mogelijk in te richten en te houden (óók duurzaam) waarbij rekening wordt gehouden met de beschikbare ruimte waaronder wonen, infrastructuur én zeker natuur.” – man, 62 jaar.

“Voor mij is sociale duurzaamheid gericht op de mens: een toekomstbestendig leven. Voor nu en voor anderen na mij. Daarnaast zou duurzaamheid in de breedste zin toegankelijk moeten zijn voor iedereen.” – vrouw, 46 jaar.

“Bij sociale duurzaamheid denk ik aan een basisniveau van duurzaamheid dat voor iedereen bereikbaar (betaalbaar, begrijpelijk, leverbaar) is ongeacht factoren als inkomen, leeftijd, geslacht, regio, opleidingsniveau, etniciteit. Net zoals toegang tot riolering in Nederland. Duurzaamheid is nu alles behalve sociaal.” – vrouw, 52 jaar

1. Waar denk jij aan bij sociale duurzaamheid? (2/2)

Koppeling met theoretisch kader

Voorafgaand aan de research community heeft Het PON & Telos het begrip sociale duurzaamheid theoretisch verkend om het beter te kunnen duiden en operationaliseren. Sociale duurzaamheid is een breed begrip, zo is de mening van een flink aantal deelnemers van de online community.

In het theoretisch kader hebben we voor het begrip sociale duurzaamheid een stipulatieve definitie geformuleerd, dat wil zeggen een definitie speciaal voor RES NML. Hierbij hebben we teruggegrepen op het Brede Welvaartsdenken, waarbij ingegaan wordt op een breed en integraal perspectief op duurzame ontwikkeling. Het is een bril die naast het (smalle) economische, ook zicht biedt op het (bredere) ecologische en sociale perspectief. Zodat de ontwikkeling van welvaart zichtbaar is voor al wat men van waarde vindt.

De uiteindelijke definitie die we hebben opgesteld luidt:

Sociale duurzaamheid is het behouden en verbeteren van de acht Brede Welvaartsthema's voor nu en later. Voorwaarden zijn dat iedereen mee kan doen, de energie kan betalen en kan meeprofiteren op een rechtvaardige en waardevolle wijze. Binnen de RES NML betekent dit dat overheid, bedrijven en maatschappelijke organisaties en burgers gezamenlijke verantwoordelijkheid dragen.*

**Deze thema's zijn: welzijn, materiële welvaart, gezondheid, arbeid en vrije tijd, wonen, samenleving, veiligheid en milieu.*

Als we kijken naar bovenstaande definitie, zien we dat de deelnemers aan de research community de elementen hebben genoemd die hier ook weer terug komen. Zowel 'samen verantwoordelijkheid nemen', als 'iedereen', als 'rechtvaardigheid' lezen we in de reacties van de deelnemers en in het theoretisch kader.

In de volgende vragen hebben we onderdelen vanuit het theoretisch kader (vooral in het licht van energierechtvaardigheid en wat waardevol is) voorgelegd aan de deelnemers.

Vraag 2.

Beleid is meestal gericht op standaardisering, op één maatregel voor alle inwoners. Echter, deze inwoners zijn zeer divers; er zijn verschillen in wonen, gezondheid, opleiding, inkomen, taalvaardigheid en veerkracht. Dit zorgt ervoor dat beleid verschillend uitpakt voor diverse groepen. In de energietransitie is de uitvoering van beleid al in volle gang.

Op welke manier ben jij bezig met het feit dat energiemaatregelen anders uitpakken voor verschillende groepen? Kan je ons vertellen hoe? (bijvoorbeeld tijdens je werk, vrijwilligerswerk of in je dagelijks leven). Het gaat hierbij om gevolgen van energiemaatregelen voor diverse groepen mensen in de samenleving.

2. Op welke manier ben je bezig met het feit dat energiemaatregelen anders uitpakken voor verschillende groepen?(1/4)

In onze woorden

Individuele aanpak met maatwerk

De meeste deelnemers herkennen dat energiemaatregelen verschillend uitpakken voor diverse groepen. Een individuele aanpak, waarbij per bewoner wordt gekeken naar de behoeften en mogelijkheden, wordt veelal genoemd als belangrijke aanpak. Maatwerk is hierbij een essentieel begrip, zowel qua maatregelen als qua motivatie en informatievoorziening. Deelnemers met verschillende achtergronden, zoals werkzaam bij een gemeente, een energiecoöperatie of een woningcorporatie, geven aan dat per situatie gekeken moet worden welke soort energiemaatregelen nodig zijn voor bijvoorbeeld de woonsituatie, het woongedrag en de woningtype/woningstatus. Kanttekening is dat (de wat kleinere) gemeenten niet altijd de middelen en capaciteit hebben om continu in te zetten op maatwerk en dat differentiatie naar doelgroepen complex is, zo beschrijven de deelnemers.

Verschil tussen kopers en huurders

Diverse deelnemers benadrukken dat het belangrijk is om onderscheid te blijven maken tussen kopers en huurders. Huurders – soms in slecht geïsoleerde woningen – blijven afhankelijk van hun corporatie of hun verhuurder voor de verduurzaming van de woning. Huurders zijn volgens sommige deelnemers ook lastiger te bereiken, bijvoorbeeld om hen naar een Energieloket te krijgen. Ze plaatsen kritische noten bij de vraag of de overheid hier wel voldoende aan doet. En tenslotte vinden sommige deelnemers dat het duurzaamheidsbeleid van woningcorporaties niet goed aansluit bij de transitie waarin we zitten.

In hun woorden

“Energiesmaatregelen zijn maatwerk, ondanks dat woningen in project zijn gebouwd, zijn er altijd verschillen in de inrichting of installaties, waardoor ook instellingen van installaties of toepassen van maatregelen anders kunnen zijn. Dus altijd starten met een maatwerkadvies.” – man, 52 jaar.

“Energiesmaatregelen kun je niet uniform uitrollen. Maatwerk naar gebouw en gebruiker/bewoner is nodig. Dat passen we toe in onze coöperatie. We zijn dan ook tegenstander van een uniform model van voorlichting en uniforme energieadviezen.” – man, 76 jaar.

“Ik vraag mij af hoe gemakkelijk de overheid weerkijkt naar het feit dat gewone mensen in slecht geïsoleerde (huur)woningen nauwelijks hun gasrekening niet meer kunnen betalen. Het blijkt toch steeds weer dat iedere maatregel die genomen wordt de deur wagenwijd opent voor een nieuwe groep die zijn zakken hieraan vult.” – man, 68 jaar.

“In de praktijk zie ik dat het in het algemeen veel lastiger is om huurders te bereiken. Misschien mag je in het algemeen stellen dat zij minder kapitaalkrachtig zijn, dan woningeigenaren en dus voor andere problemen staan. Het is lastig om juist hen te bereiken. Dan is het mooi dat er een energieloket is, maar de uitdaging is om deze mensen de stap te laten zetten om bij het energieloket rond te kijken. Daarvoor moet je ze vaak bij de hand nemen. En vooral ontzorgen. Soms gaat dat goed, vaak is dat lastig.” – vrouw, 62 jaar.

2. Op welke manier ben je bezig met het feit dat energiemaatregelen anders uitpakken voor verschillende groepen?(2/4)

In onze woorden

Huidig energiebeleid

De deelnemers benoemen dat er al veel beleid is waarin het gaat over de afwegingen van verschillende belangen bij energiemaatregelen, zoals het belang van het milieu, het sociale belang en het economische belang. Ook worden er verschillende doelgroepen onderscheiden, bijvoorbeeld naar inkomen, om daar de communicatie en participatie op af te stemmen. Sommigen zijn kritisch op het overheidsbeleid tot nu toe. Dit is volgens hen ontoereikend voor kwetsbare doelgroepen als het gaat om de energiekosten. Verduurzamingsregelingen zijn bijvoorbeeld vaak ingewikkeld om aan te vragen of vragen een BKR-toets, waardoor dit voor de lagere inkomensgroepen niet altijd toegankelijk is.

Delen van informatie

Veel van de deelnemers zijn – vanuit hun professie – actief bezig met het delen van informatie over energiebesparingsmogelijkheden, de verschillende opties die mensen daarvoor hebben en de mogelijke problemen die hierbij kunnen komen. Men merkt dat bij veel bewoners (en professionals) het kennisniveau rondom de energietransitie laag is. Energiecoaches en peer-to-peer (bijvoorbeeld via burens of actieve dorpsbewoners) werken goed om laagdrempelig advies uit te brengen. Ook het (financieel) aantrekkelijk maken van duurzaamheid is belangrijk.

In hun woorden

“Energiesmaatregelen vanuit het rijk vallen niet alleen tussen groepen, maar ook binnen groepen in onze samenleving vaak anders uit. Soms vallen maatregelen overrechts uit, waardoor transitie juist belemmerd en vertraagd wordt in plaats van versneld.” – vrouw, 62 jaar.

“Feit is dat je veel verschillende dingen moet organiseren om in contact te komen. Dat kan een burendag zijn, gewoon aankloppen, een actie organiseren, een fysiek loket openen, etc. Overigens ben ik van mening dat je mensen die de financiële middelen niet hebben, niet moet verleiden tot beleggingen in opwekprojecten. Vraag is dan hoe je deze mensen wel kunt helpen om te investeren in de woning met effect op de woonlasten.” – man, 58 jaar.

“Acties dienen concreet en duidelijk te zijn met de nadruk op wat het de doelgroepen aan voordeel oplevert aan besparing, kwaliteit en kosten voordeel. Duurzaamheid zal op de één of andere manier aantrekkelijk moeten zijn. Voor mooie idealen krijg je het grote publiek niet in beweging.” – vrouw, 52 jaar.

2. Op welke manier ben je bezig met het feit dat energiemaatregelen anders uitpakken voor verschillende groepen?(3/4)

In onze woorden

(Lastig) in contact met verschillende groepen bewoners

Sommige deelnemers zijn actief als energiecoach en komen daardoor vaak bij mensen over de vloer. Het is belangrijk om te erkennen dat er verschillen zijn tussen (groepen) bewoners. Er wordt gemerkt dat het aanzienlijk makkelijker is om bij mensen met een ruime beurs binnen te komen, dan bij mensen met een smalle beurs. Ook zijn er zorgen over de groep mensen die mee zou willen doen in de energietransitie, maar dit niet kan betalen. Gedifferentieerd communiceren op een begrijpelijke manier, aangepast op de mogelijkheden en capaciteiten van de doelgroepen, is hierbij volgens de deelnemers van belang.

Verder merkt men dat het lastig is om daadwerkelijk iedereen bij de energietransitie te betrekken. Energieprojecten in de buurt, zoals deelnemen aan een energiecoöperatie of een postcoderoos-regeling, zijn vooral (of enkel) toegankelijk voor mensen met voldoende middelen om te participeren.

In hun woorden

“Probleem is dat we gemakkelijk bij mensen met een ruime beurs binnenkomen, maar zeer moeizaam bij de minder bedeelden (zowel huurders als eigenaren)”- man, 68 jaar.

“We maken ons grote zorgen over de doelgroep die heel graag wil maar het eigenlijk net niet kan betalen en dus met deeloplossingen gaat werken. Denk bijvoorbeeld aan een zeer goed geïsoleerd huis, maar de ventilatie vergeet aan te passen. Hierdoor kunnen gevaarlijke situaties ontstaan.” – man, 43 jaar.

“Ik maak me sterk voor een gedifferentieerd communicatie beleid vanuit de Energie coöperatie. Juist voor mensen met een lager inkomen, of mensen die niet zo taalvaardig zijn kan een coöperatie veel brengen. Dat moet duidelijker voor het voetlicht gebracht worden. Nu lijkt de energietransitie nog te veel het domein van de happy few.” – vrouw, 62 jaar.

“In onze postcoderoos leidt dit door de huidige energieprijzen tot gigantische winsten. Maar als ik denk aan de lagere inkomens, dan kunnen we daar via onze coaches met hand-, en spandiensten wel wat besparing realiseren, maar financieel op een veel lager niveau dan bijvoorbeeld de deelnemers aan de PCR.” – man, 73 jaar.

2. Op welke manier ben je bezig met het feit dat energiemaatregelen anders uitpakken voor verschillende groepen?(4/4)

Koppeling met theoretisch kader

In deze vraag stond één van de drie principes van energierechtvaardigheid centraal, namelijk erkenning. Voor de theorie rondom energierechtvaardigheid is het erkennen van verschillen in groepen mensen een belangrijk principe. Niet alleen zijn er verschillen tussen mensen, maar ook de erkenning dat verschillende mensen verschillende behoeften hebben als het gaat om energie is van belang.

Door te vragen naar hoe onze deelnemers bezig zijn met het feit dat energiemaatregelen anders uitpakken voor verschillende groepen, vragen we hen impliciet ook naar de erkenning van verschillen binnen de energierechtvaardigheid. De deelnemers uit het professionele veld erkennen dat er verschillen zijn en dat mensen op verschillende manieren (niet) mee kunnen doen of benaderd moeten worden. Hier zijn ze zelf ook actief mee bezig.

Wat hier vooral in het licht van Brede Welvaart opvalt, is dat de deelnemers erkennen dat er ongelijke toegang is tot de mogelijkheid om te verduurzamen, tot het ontvangen van informatie en tot de (soms) voordelen die het overheidsbeleid oplevert. Dit kunnen we in het theoretische kader koppelen aan het Brede Welvaartsthema 'samenleving'. Volgens de deelnemers geldt op dit moment nog: 'niet iedereen doet mee' en 'niet iedereen kan het betalen'.

Vraag 3.

Het doel is om de energietransitie zo rechtvaardig mogelijk te realiseren: het gaat over de mogelijkheden die inwoners en andere belanghebbenden hebben om te participeren en de manier waarop deze deelname tot stand komt.

Bijvoorbeeld: Kan iedereen websites met informatie over hoe je van het gas af kunt, begrijpen? En kan iedereen een beroep doen op beschikbare ondersteuning? Heeft iedereen gelijke toegang tot het proces van de energietransitie? Ben je in de gelegenheid om naar informatiebijeenkomsten te gaan?

**Waar denk jij aan bij een rechtvaardige energietransitie?
En, hoe zorg jij ervoor dat zoveel mogelijk mensen mee kunnen doen aan de energietransitie?**

3. Waar denk jij aan bij een rechtvaardige energietransitie? (1/3)

In onze woorden

Iedereen doet mee of kan meedoen

Een rechtvaardige energietransitie betekent voor veel deelnemers dat iedereen mee doet, of hier in ieder geval de handvatten en mogelijkheden voor krijgt. Dit meedoen kan op zowel financieel, technisch als ondersteuningsvlak. Meedoen aan de energietransitie moet volgens hen voor iedereen toegankelijk zijn. Daarnaast benoemen sommigen dat degenen die (bewust) niet mee willen doen aan de transitie, zwaarder belast zouden moeten worden.

Erkenning van diversiteit

Iedereen mee laten doen betekent volgens de deelnemers ook dat er aandacht moet zijn voor de diversiteit aan capaciteiten, mogelijkheden en gelegenheden, en dus erkennen dat er verschillen tussen mensen en behoeften bestaan. Niet iedereen heeft dezelfde mogelijkheden, middelen en zeggenschap om energiemaatregelen te nemen. Er wordt een beroep gedaan op de gezamenlijke verantwoordelijkheid hiervoor, waarbij het nodig is sommige groepen te ontzorgen of bij de hand te nemen. En om ruimte te bieden aan lokale initiatieven. Ook wordt een beroep gedaan op de lokale, nationale en Europese overheden om hier aandacht voor te hebben.

Mogelijkheden om mensen mee te laten doen

De deelnemers geven aan dat het complex is om ervoor te zorgen dat iedereen mee kan doen met de energietransitie. Daarvoor is draagvlak nodig. Laagdrempelige, toegankelijke informatievoorzieningen, informatieavonden en energievoaches kunnen hierbij helpen. Ook zijn fondsen, subsidies en andere aantrekkelijke financieringsmogelijkheden nodig. Al blijft het lastig om – met name – mensen met een smalle beurs te bereiken of te betrekken, zij hebben immers andere zaken aan hun hoofd en niet de financiële mogelijkheden om te participeren. Zij zien een mogelijk stevigere rol voor woningcorporaties of energiecoöperaties.

In hun woorden

“Als we roepen ‘Iedereen doet mee’ dan moeten we ook bereid zijn te accepteren dat vooral de verschillen aangepakt gaan worden.” – vrouw, 70 jaar.

“Rechtvaardig is als mensen meegenomen worden en gefaciliteerd worden om naar eigen mogelijkheden een bijdrage te leveren; niet blindelings dwingend opleggen en/of veroordelen.” – vrouw, 62 jaar.

“Bij een rechtvaardige energietransitie denk ik aan: iedereen doet mee, met hetgeen voor hem/haar (financieel) mogelijk is. We zijn samen verantwoordelijk. Mensen met geld kunnen weliswaar meer investeren in energiebesparende maatregelen. Met een kleine beurs kun je evengoed ook impact maken. Door met burgers hierover in gesprek te gaan, vergroot de bewustwording en eigen kracht van wat ze kunnen bijdragen.” – vrouw, 46 jaar.

“De gemeente kan hierin een faciliterende en ontzorgende rol spelen, door duidelijk en voldoende te communiceren over wat er nodig is om de transitie te maken en welke financiële opties er zijn en zelf gelden te verstrekken. De ene doelgroep heeft wellicht ook meer hulp nodig dan de andere. De gemeente kan dit natuurlijk niet alleen. Wij hebben de hulp nodig van woningcorporaties, energiecoöperaties, landelijke overheid, voorlopers, adviesbureaus, et cetera. Samen staan we sterker, vele handen maken immers licht(er) werk.” – man, 31 jaar.

“Om iedereen te bereiken en te betrekken bij de energietransitie moet je beginnen bij het begin! Vaak zie ik inspanningen en discussie over de grote doelen. Begin klein en neem iedereen mee in energiebewustzijn, en vandaar uit naar energie besparen en energie kiezen.” – man, 66 jaar.

3. Waar denk jij aan bij een rechtvaardige energietransitie? (2/3)

In onze woorden

Andere rechtvaardigheidsprincipes

Sommige deelnemers benoemen dat het rechtvaardig is wanneer er voor iedereen energie is. Een deelnemer noemt verder dat lokaal opgewekte energie lokaal gebruikt kan worden. Verder geeft een deelnemer aan dat de energietransitie rechtvaardig is, wanneer de Nederlandse transitie niet ten koste gaat van andere delen in de wereld, of ten koste gaat van andere dimensies, zoals de natuur, biodiversiteit en de gezondheid.

Energierectvaardig(e) wetten en beleid

Het huidige nationale en lokale energiebeleid is volgens sommigen niet rechtvaardig. De wet- en regelgeving zijn volgens hen op dit moment zo ingestoken dat het de energietransitie belemmert. Om deze transitie rechtvaardiger te laten verlopen is het volgens de deelnemers van belang dat de regels worden aangepast, zodat wél iedereen mee kan doen en bijvoorbeeld ook de revenuen eerlijk verdeeld worden.

Winst vanuit energieprojecten

In een aantal reacties komt terug dat energiemaatschappijen grote winsten maken. Het zou rechtvaardig(er) zijn als een deel van deze winsten terugvloeien naar de buurtbewoners rondom deze projecten.

Het zal nooit rechtvaardig zijn

Er wordt ook een kanttekening gemaakt dat de energietransitie nooit volledig rechtvaardig zal zijn. Dit, omdat de lasten niet gelijk verdeeld zullen zijn.

Eerlijke verdeling

De meeste deelnemers vinden dat er aandacht moet zijn om de lasten (en baten) zo eerlijk mogelijk te verdelen. In de volgende vraag gaan we hier dieper op in.

In hun woorden

“Rechtvaardig ook niet alleen in Nederland, maar wereldwijd. Een rechtvaardige transitie respecteert ook de belangen van de mensen in Afrika, Azië enz. We leven en wonen met z’n allen op dit bolletje en zullen het ook samen op moeten lossen. Het westen heeft hierin een grote(re) verantwoordelijkheid door onze manier van leven in de afgelopen 100 jaar. De gevolgen hiervan ondervindt men elders.” – man, 69 jaar.

“Als we nu eens beginnen door die winsten direct naar ons als burger te laten vloeien hebben we de eerste stap gezet. Als we vervolgens die winsten omgekeerd evenredig naar ieders beurs verdelen, hebben we de tweede stap gezet.” – man, 68 jaar.

“Bij rechtvaardig denk ik aan eerlijk, afgestemd op omgevingsfactoren, persoonlijke omstandigheden, eigen kracht, verandervermogen en toekomstperspectief. Rechtvaardig is ook dat kwetsbare buurten en inwoners bij transitie volledig worden ontzorgd en ontzien. Omarm weerstand en pak transitie straat- of wijkgericht aan. Maak bewoners partner in het proces en van elkaar. Samen veranderen voelt minder eng en eenzaam.” – man, 66 jaar.

“De facetten van rechtvaardigheid waar je bij de energietransitie aan moet denken, zijn een eerlijk verdeling van lasten en lusten. De sterkste schouders dragen de zwaarste lasten. Maatwerk voor mensen in een positie waarin ze zelf niet de investeringen kunnen doen en wel veel baat hebben bij energiebesparende maatregelen. Verder rekening houden met de effecten van de voorgestelde of gekozen oplossingen op de natuur, biodiversiteit en gezondheid. Borg dit door altijd te kijken naar de brede impact van een oplossing of maatregel en kies niet bij het begin voor beperking.” – vrouw, 56 jaar.

3. Waar denk jij aan bij een rechtvaardige energietransitie? (3/3)

Koppeling met theoretisch kader

Het tweede principe van energierechtvaardigheid heeft betrekking op de procedures rondom de energietransitie. De vraag die hierbij speelt is hoe mensen in de gelegenheid zijn (of worden gesteld) om te participeren in het proces. Deze participatie valt of staat met de kwaliteit en de vorm waarin informatie wordt aangeboden.

De wens van een flink deel van de communityleden is dat iedereen mee kan doen, waarbij erkenning nodig is dat er verschillen tussen groepen zijn. Om iedereen mee te kunnen laten doen is er een goede informatievoorziening nodig en zijn er financiële mogelijkheden nodig voor mensen die dit niet zelf kunnen financieren, zo geven de deelnemers aan.

Het eerder opgestelde theoretisch kader beschrijft onder andere de rechtvaardigheid van de energietransitie. Gemeenten, rijksoverheid, energievoorzieningsorganisaties en andere instellingen moeten hierover keuzes maken. Deze keuzes hebben betrekking op de vraag: Wat is voor jouw organisatie rechtvaardig? Wanneer een organisatie daar inzicht in heeft kan daarnaar gehandeld gaan worden. Een keuze tussen de volgende perspectieven is hierbij nodig:

1. Maximale (brede) welvaart voor de regio (niet alle inwoners profiteren evenveel).
2. Evenveel (brede) welvaart voor alle inwoners (wat ook kan betekenen dat alle inwoners even arm zijn).
3. Voldoende (brede) welvaart voor alle inwoners (iedereen heeft een bepaald minimum inkomen en basisvoorzieningen, sommigen kunnen welvarender dan anderen zijn).
4. Zoveel mogelijk waarborgen van gelijke rechten en vrijheden voor alle inwoners (als rijkere bewoners elkaar 'opzoeken' kan dat tot segregatie leiden).

Illustraties van deze waarden zien we in deze antwoorden:

ad. 1 "Op dit moment geldt bij wind- en zonneparken en biogasinstallaties die niet coöperatief zijn aangelegd, voor omwonenden dat zij over het algemeen alleen de lasten hebben (geluid, slagschaduw, invloed om omgeving/landschap) en niet de lusten." - vrouw, 59 jaar.

ad. 2 "Rechtvaardig is ook dat kwetsbare buurten en inwoners bij transitie volledig worden ontzorgd en ontzien." – man, 66 jaar.

ad. 3 "Andere optie is lokale energiemarkten inrichten, waar vraag en aanbod elkaar tegen lage kosten voor lange termijnen elkaar ontmoeten." – man, 58 jaar.

ad. 4 "Het collectief eigendom van de uitdaging energietransitie kan slagen als er ook sprake is van collectief eigendom van de oplossing. De regie hoort dus thuis in de publieke omgeving en niet alleen bij 'marktpartijen en individuele bewoners'. Anders blijf je werken in een 'have or have not' marktwerking." – man, 66 jaar.

Vraag 4.

Eén van de voorwaarden van RES NML is, dat iedereen kan meeprofiten van de energietransitie. Vanuit het perspectief van bewoners kan meeprofiten daarbij breed worden opgevat, bijvoorbeeld een lagere energierekening, een gezondere woning, nieuwe arbeidsmarktkansen of een schonere leefomgeving.

In hoeverre kan iedereen volgens jou meeprofiten van de opbrengst van de energietransitie? Heb je voorbeelden van hoe dat wel of niet lukt?

4. In hoeverre kan iedereen volgens jou meeprofiteren van de opbrengst van de energietransitie? (1/4)

In onze woorden

Meeprofiteren voor iedereen kan (nu nog) niet

De deelnemers zijn het er over eens dat meeprofiteren van de opbrengst van de energietransitie op dit moment zeker niet voor iedereen weggelegd is. Veelal wordt er daarbij gedacht aan financiële profijtten. Het probleem van het niet kunnen investeren door mensen met een smalle beurs of het feit dat huurders afhankelijk zijn van de verduurzaming van hun woning van hun verhuurder, stippen een aantal deelnemers aan. De meeste deelnemers hebben geen pasklaar antwoord op de vraag hoe iedereen wel mee zou kunnen profiteren van de energietransitie. Wel geven ze een aantal suggesties, we beschrijven ze hieronder.

Meer mogelijkheden bieden voor inwoners om mee te profiteren

Om meer inwoners te kunnen laten profiteren van de energietransitie is het volgens een aantal deelnemers belangrijk dat mensen echt kunnen meedoen. Nu kunnen veel mensen nog niet investeren in bijvoorbeeld een zonne- of windproject en is dat weggelegd voor mensen die dit als een investering zien. Daar zouden andere financiële constructies voor ontwikkeld moeten worden. Een aantal deelnemers dat actief is bij een energiecoöperatie die iets wil doen voor de groep achterblijvers, benoemt de muur van wet- en regelgeving waar zij tegenaan lopen. Dat zou volgens hen simpeler moeten kunnen.

Ook is het nog te vaak zo dat omwonenden van een niet coöperatief aangelegd zonne- of windpark vooral lasten ervaren en geen lusten.

In hun woorden

“Op dit moment is het ‘meeprofiteren’ zeer ongelijk verdeeld” – man, 69 jaar.

“Er is grote ongelijkheid in kennis, geld en mogelijkheden om zelf te investeren in duurzaamheid. Daardoor profiteert niet iedereen in gelijke mate van de mogelijkheden van energietransitie en de mogelijkheden om kosten voor energie te verlagen en te profiteren van andere vormen van duurzaamheid.” – vrouw, 52 jaar.

“Meeprofiteren kan in financiële zin. Vanuit energiecoöperaties kun je activiteiten op touw zetten om bepaalde bewoners goedkopere stroom te leveren. Investeren in projecten is nu vaak niet voor iedereen weggelegd, maar er zijn wel constructies te bedenken waarbij de opbrengst ook voor niet-investeerders is. Binnen onze coöperatie hebben we een zonnedak ontwikkeld, speciaal voor mensen die zelf geen zonnepanelen kunnen plaatsen of kunnen financieren. Het dak ligt er, maar de afspraken lopen steeds spaak op allerlei regeltjes. – vrouw, 62 jaar.

“Op dit moment geldt bij wind- en zonneparken en biogasinstallaties die niet coöperatief zijn aangelegd, voor omwonenden dat zij meestal alleen de lasten hebben (geluid, slagschaduw, invloed om omgeving/landschap) en niet de lusten. Voor draagvlak is dat fnuikend. Omwonenden zullen duidelijk ook "lusten" moeten ervaren om de transitie soepeler te laten verlopen.” – vrouw, 59 jaar.

4. In hoeverre kan iedereen volgens jou meeprofiteren van de opbrengst van de energietransitie? (2/4)

In onze woorden

Meeprofiteren zou volgens een deelnemer ook kunnen door meer in te zetten op lokale energienetwerken. Een ander pleit voor meer collectief eigendom. Dit geeft inwoners de regie terug over hun energievoorziening, de winst blijft lokaal en het biedt de mogelijkheid om zaken te regelen voor mensen die zelf niet of moeilijk mee kunnen doen. Een aantal energiecoöperaties is dit aan het onderzoeken, maar we horen ook terug dat hiervoor verschillende partijen aan zet zijn.

Meer overheidsbemoeienis – gemeente aan zet

Om ervoor te zorgen dat meer iedereen (of in ieder geval meer mensen) kunnen meeprofiteren, is het volgens een deel van de deelnemers belangrijk dat de overheid (Rijk, provincie en gemeenten) de regie weer pakt. Het idee is dat als we de energietransitie aan de markt overlaten er teveel mensen buiten de boot gaan vallen. Bij meer regie hoort volgens een aantal deelnemers ook het laten terugvloeien van winst, die voortkomt uit installaties voor duurzame opwek, in de samenleving. Daarmee kan gericht worden ingezet op mensen die nu nog niet kunnen profiteren van de energietransitie.

Kans voor de arbeidsmarkt

Een enkele deelnemer benoemt de kans die de energietransitie oplevert voor de arbeidsmarkt en dat daar vanuit de regio beter oog voor moet zijn.

In hun woorden

“Na participatie en lokaal eigendom van lokaal opgewekte energie, is een lokaal energiebedrijf een volgende stap om meer tot zelfs alle bewoners te kunnen bereiken. ... Het gaat over onafhankelijkheid voor de eigen energievoorziening, waaronder meer lokale content, regie bij de bewoners over de eigen energievoorziening, revenuen blijven lokaal, toekomstbestendige duurzame energievoorziening. Om dat te bereiken is er heel wat lokale en regionale interactie nodig.” – man, 69 jaar.

“Iedereen kan en moet meeprofiteren omdat de transitie ook iedereen aangaat. Het collectief eigendom van de uitdaging energietransitie kan slagen als er ook sprake is van collectief eigendom van de oplossing. De regie hoort dus thuis in de publieke omgeving en niet alleen bij “marktpartijen en individuele bewoners” – man, 66 jaar.

“Design en regie is nodig als leidend, vormend én uitnodigend kader om verduurzaming integraal te realiseren.” – vrouw, 62 jaar.

“Bij overwinsten van opwekking, deze deels terugploegen naar de samenleving.” – man, 58 jaar.

“Als je iedereen gelijk wilt laten meeprofiteren, dan zal de gemeente/provincie het voortouw moeten nemen. Het risico in de financiering, maar ook de winsten uit de opbrengst. Dit zou ook kunnen door een gemeentelijk/regionaal/provinciaal energiebedrijf op te richten.” – man, 52 jaar.

“In hoeverre zijn de opleidingen in onze regio al bezig met actief reclame te maken voor de kansen op de arbeidsmarkt als mensen zich laten scholen in vakgebieden van de energietransitie? De vraag naar technici op dit gebied is er.” – vrouw, 65 jaar.

4. In hoeverre kan iedereen volgens jou meeprofiteren van de opbrengst van de energietransitie? (3/4)

In onze woorden

Inzetten op goede communicatie

Bij vraag 2 is ook het belang van goede, heldere en correcte communicatie aangestipt. Dat punt kwam bij deze vraag opnieuw naar voren. Een aantal deelnemers probeert inwoners te betrekken door ze op verschillende manieren aan te spreken. Dit kan door evenementen en themabijeenkomsten te organiseren die mensen aanzetten tot ander gedrag of om voorlichting te geven.

In hun woorden

“Communicatie en voorlichting in allerlei vormen. Inspirerende, aantrekkelijke evenementen zijn ideaal om consumenten te informeren en aan te zetten tot ander gedrag.” – vrouw, 52 jaar.

4. In hoeverre kan iedereen volgens jou meeprofiteren van de opbrengst van de energietransitie? (4/4)

Koppeling met theoretisch kader

De derde pijler van energierechtvaardigheid heeft betrekking op het verdelingsvraagstuk (distributieve rechtvaardigheid). Dit gaat over de toegang die mensen hebben tot energie in de relatie tot de prijs die ervoor betaald wordt. Een voorbeeld hier is dat mensen die een lager inkomen te besteden hebben, een groter deel van hun besteedbaar inkomen kwijt zijn aan hun energierekening. Daarbij wonen zij veelal in een energetisch slechtere woning en verbruiken dus in verhouding meer energie. Ze hebben niet de financiële ruimte om hun huis te verduurzamen of zijn hiervan afhankelijk van hun verhuurder. Huishoudens met een lager inkomen kunnen vaak niet instappen in projecten voor duurzame opwek van zonne- of windenergie en profiteren ook op deze manier niet mee.

De deelnemers aan de community erkennen vrijwel allemaal dat op dit moment niet iedereen mee kan doen en mee kan profiteren van de (financiële) opbrengsten van de energietransitie. Om meer inwoners te kunnen laten profiteren, zouden er volgens hen andere financiële constructies moeten komen. Daarbij moet de overheid het minder aan de markt overlaten. Ook andere opbrengsten zouden duidelijker benoemd kunnen worden in het hele verhaal van de energietransitie; levert de energietransitie mogelijkheden op voor de arbeidsmarkt? Zorgen lokale energiegemeenschappen voor saamhorigheid in de gemeenschap? Als winst vaker terugvloeit in de samenleving, waar kan dat dan voor ingezet worden (bijvoorbeeld een speeltuintje dat gefinancierd wordt door winst uit het lokale energieproject)?

Eén deelnemer legde in haar reactie op deze vraag de connectie met Brede Welvaart zoals ook het theoretisch kader doet (zie het illustratieve citaat hiernaast).

Een illustratief citaat voor het theoretisch kader

“Ik denk dat de formulering van SDG 7 hierbij als uitgangspunt genomen moet worden ‘Verzekert toegang tot betaalbare, betrouwbare, duurzame en moderne energie voor iedereen’. Daar zal aan getoetst moeten worden. De provincie en overheid dienen hierbij te kijken naar Brede Welvaart zoals ook gedefinieerd door het Planbureau van de Leefomgeving: ‘Brede Welvaart omvat alles wat mensen van waarde vinden. Naast materiële welvaart gaat het ook om zaken als gezondheid, onderwijs, milieu en leefomgeving, sociale cohesie, persoonlijke ontplooiing en (on)veiligheid. Bovendien betreft het niet alleen de kwaliteit van leven in het ‘hier en nu’, maar ook de effecten van onze manier van leven op het welzijn van mensen ‘elders’ (buiten de regio) en ‘later’ (toekomstige generaties).’ De verdeling van lusten en lasten zou volgens mij zo moeten zijn dat de sterkste schouders de zwaarste lasten dragen. Verder dat de vervuiler betaalt. Het is van belang om zorg te dragen voor een leefbare wereld voor mens, dier en natuur nu en voor toekomstige generaties. Stel als overheid meetbare doelen en heldere toetsingskaders op, maak het SMART. Kijk bij maatregelen naar de brede impact die ze hebben en hanteer geen kokervisie door in het begin bewust bijvoorbeeld mogelijke milieu- en gezondheidseffecten buiten beschouwing te laten. Hanteer het voorzorgsbeginsel.” – vrouw, 56 jaar.

Vraag 5.

Wat zou jij de RES-regio aanbevelen om de komende vier jaar op in te zetten of rekening mee te houden op het gebied van sociale duurzaamheid? Kan je voor ons maximaal drie punten benoemen?

5. Wat zou jij de RES-regio aanbevelen om op in te zetten?(1/3)

In onze woorden

Veel aanbevelingen

De laatste vraag van de community sociale duurzaamheid ging over wat de deelnemers aan de RES-regio Noord- en Midden Limburg zouden willen aanbevelen om de komende jaren op in te zetten. De reacties zijn divers en soms meer gericht op een ander gremium dan de RES NML alleen. Hieronder staan ze gegroepeerd.

Zoek samenwerking

- Met lokale energiegemeenschappen/lokaal maatwerk
- Bundel krachten op RES-niveau bij de aanpak van duurzaam investeren
- Werk en ontwikkel gemeentegrens- en zo mogelijk landsgrensoverschrijdend
- Zorg dat inwoners, anders-denken en initiatiefnemers gelijkwaardige partners zijn in het proces – zorg voor wederzijds begrip en respect
- Probeer woningeigenaren in de vrije sector meer aan te spreken op hun verantwoordelijkheid
- Wakker bewonersinitiatieven aan
- Maak de RES meer levend
- Betrek energievoorzieningsorganisaties

Zoek mogelijkheden voor financiële constructies

- Fondsvorming voor mensen die geen financiële middelen hebben
- Zoek naar mogelijkheden om inwoners die (financiële) hulp nodig hebben als ook kleine burgerinitiatieven in de wijk
- Biedt financieel maatwerk per huishouden

In hun woorden

“Maak de RES meer levend, qua onderdelen als het geheel. Haal het uit de sferen van beleidsmakers en bestuurders-alleen. Ondersteun op RES-niveau, dat de gemeenten de lokale initiatieven meer zichtbaar maken en meer ondersteunen, ook voor onderlinge uitwisseling tussen gemeenten. Zowel met professionele communicatie als geld. Want het hele land heeft inmiddels geleerd dat ook initiatieven van onderaf met vrijwilligers, een betaalde duwer-en-trekker nodig hebben om continuïteit en voortgang te waarborgen.” – man, 69 jaar.

“Zorg dat Energiecoöperaties worden betrokken bij de Energietransitie. Zij zijn bij uitstek de zonder winstoogmerk en democratische organisaties (lage contributie en ieder lid heeft stemrecht) om vorm te geven aan sociale duurzaamheid. Ondersteun als overheid de mogelijkheid dat iedereen kan lid worden van een energiecoöperatie.” – vrouw, 59 jaar

“De beschikbaarheid van “duurzame” energie is een burgerrecht, faciliteer dat recht door het weer een publieke/collectieve verantwoordelijkheid te maken. Breng het collectieve eigendom zo dicht mogelijk bij de bewoners (wijk, dorp of stad/regio) Gebruik de kracht van burens helpen burens (bijvoorbeeld Energiecoaches en energiecoöperaties) om bewoners mee te nemen in de transitie reis”. – man, 66 jaar.

“Een lokaal energiebedrijf gestart van onderaf is ook een particulier (!) initiatief. En zorgt voor betaalbare energie voorziening vanuit alle lokale en regionale opwek. Steun dat vroegtijdig voordat andere besluiten daar hindernissen voor opwerpen.” – man, 69 jaar.

5. Wat zou jij de RES-regio aanbevelen om op in te zetten?(2/3)

In onze woorden

Zet in op goede communicatie

- Communiceer niet alleen via digitale kanalen, maar praat met de mensen
- Communiceer ook in andere talen
- Werk met ambassadeurs
- Houd mensen zo goed mogelijk op de hoogte van de stand van zaken
- Leg goed uit wat de opdracht van de RES is en wat er moet gebeuren om de gestelde doelen te behalen
- Start vanuit de inwoners, neem hen mee
- Heb het niet over containerbegrippen, maar spits het toe op concrete en tastbare onderdelen
- De gemeenten binnen de RES moeten een eenduidig standpunt formuleren richting Den Haag

Moedig nieuwe initiatieven aan

- Moedig initiatieven aan
- Zorg dat procedures open staan voor nieuwe ideeën
- Onderzoek nieuwe technieken zoals opslagmogelijkheden
- Niet inzetten op windmolenparken en zonneweides op landbouwgrond, maar kijk naar waterstof
- Toets nieuwe initiatieven en geef er een prioriteitenwaardering aan om te voorkomen dat projecten verzanden en niet goed doorlopen

Overig

- Zorg voor een actuele lijst van projecten en geef hier een prioritering aan
- Pas het tempo aan de mogelijkheden van de techniek, de innovaties en de betaalbaarheid voor inwoners aan
- Geef mensen de tijd om te wennen

In hun woorden

“Voorlichting en communicatie aan inwoners en bedrijven (via infomarkten, open dagen bij goede voorbeelden, testimonials en productinformatie via media en sociale media etc.). Consumenten en bedrijven worden nog te veel geconfronteerd met tegenstrijdigheden door de overheid zelf waardoor ze ontmoedigd worden.” – vrouw, 52 jaar.

“Communiceer hybride en ook in de taal van de vele migranten in wijken en dorpen: niet alleen via digitale kanalen, tekstberichten en kranten, maar prát met mensen en gemeenschappen. Het persoonlijke gesprek verbindt, verdiept en beklijft. Werk met fanclubs en ambassadeurs.” – man, 66 jaar.

“Als je haast hebt, eerst stilstaan om je plan te trekken! Design, regie en verbinding. Maak het interessant voor initiatiefnemers om bij te dragen aan integrale transitie. Denk in transitie: van fossiel, via hybride naar duurzaam.” – vrouw, 62 jaar.

“Stap over de twijfel heen inzake zonneparken. Als deze goed ingekleed zijn met divers groen, en mogelijk zelfs toeristisch medegebruik (mits veiligheid en hufferproof) kunnen deze gronden bijdragen aan de biodiversiteit en landschapsverfraaiing”. – man, 73, jaar

“Geef mensen tijd om aan nieuwe dingen te wennen. Niet de snelheid, maar het meekrijgen van zoveel mogelijk mensen, staat mijn inziens voorop.”- vrouw, 59 jaar.

5. Wat zou jij de RES-regio aanbevelen om op in te zetten?(3/3)

Koppeling met theoretisch kader

Om sociale duurzaamheid te verankeren in de RES NML moeten, zoals beschreven in het theoretisch kader, een aantal stappen worden gezet. Zo is het belangrijk om te bepalen wat voor de RES NML wordt verstaan onder energierechtvaardig en wat waardevol is. Vervolgens: hoe pakt sociale duurzaamheid uit op overheids-, maatschappelijk en bewonersniveau en welke doelgroepen zijn er binnen deze niveaus.

Pas wanneer dit helder is kan er worden gehandeld. Hierbij kan de input uit dit hoofdstuk interessant zijn. Wat zijn de belangrijkste zaken die stakeholders zien? Dit hoofdstuk biedt een aantal handvatten voor acties waar de RES NML op in zou moeten zetten volgens professionals uit het veld. Zodra de acties bepaald zijn kan de RES NML de gemaakte keuzes gaan uitdragen (zie hiervoor ook het theoretisch kader).

**Conclusies
van de
Community
Sociale
duurzaamheid
in de RES NML**

Conclusies community Sociale Duurzaamheid in RES NML

Samenbrengen van een groep professionals

Als we kijken naar de opbrengsten van de community, dan zien we dat die divers zijn. Eén van de opbrengsten is dat een grote groep mensen die interesse heeft in de energietransitie een week lang met elkaar in gesprek zijn gegaan over wat zij nu verstaan onder sociale duurzaamheid en hoe zij denken over een rechtvaardige energietransitie.

De inhoudelijke conclusies

Als we wat meer inhoudelijk kijken, dan zien we een aantal aspecten waar deze groep deelnemers waarde aan hecht en waar RES NML rekening mee kan houden bij het verankeren van sociale duurzaamheid in de energieregio.

De eerste vraag ging over wat de communityleden verstaan onder sociale duurzaamheid. Ze vinden het een breed begrip. Woorden die steeds terugkomen zijn ‘samen’, ‘iedereen’ en ‘rechtvaardig’. In de vragen 2 tot en 4 hebben we dit verder uitgediept.

Kijken we naar vraag 2 (*Op welke manier ben jij bezig met het feit dat energiemaatregelen anders uitpakken voor verschillende groepen?*) dan zien we dat het vooral om erkenning draait. Het is volgens de deelnemers van belang om te erkennen dat niet iedereen mee kan doen en dat hiervoor een individuele aanpak en maatwerk nodig zijn.

Bij vraag 3 (*Waar denk jij aan bij een rechtvaardige energietransitie?*) zien we dat de deelnemers vinden dat de energietransitie rechtvaardig verloopt als iedereen op alle terreinen (technisch, financieel, ondersteuningsgewijs) mee kan doen. Dit is nu nog niet zo en daar zouden maatregelen voor moeten komen volgens de deelnemers. Bijvoorbeeld de mogelijkheid om winst van een project voor duurzame opwek terug in de samenleving te laten vloeien. Rechtvaardig is voor hen ook dat de energietransitie niet ten koste gaat van de natuur, de biodiversiteit en de gezondheid van mensen. Ten slotte moet er een eerlijke verdeling zijn van de lusten en de lasten die de energietransitie met zich meebrengt.

Vraag 4 (*In hoeverre kan iedereen volgens jou meeprofiteren van de opbrengst van de energietransitie?*) behandelt het vraagstuk van de eerlijke verdeling (distributieve rechtvaardigheid). Deelnemers geven aan dat (financieel) meeprofiteren op dit moment nog niet voor iedereen is weggelegd en ze zouden graag zien dat hier een beter beleid op gevoerd wordt. Een deel van de community-deelnemers zou graag wat meer overheidsbemoeienis zien; de energietransitie aan de markt overlaten laat te veel mensen in de kou staan.

De laatste vraag (*Wat zou jij de RES-regio aanbevelen om de komende vier jaar op in te zetten?*) levert een aantal mooie handvatten op waar RES NML mee aan de slag kan in de toekomst: zoek samenwerking, zoek mogelijkheden voor financiële constructies, zet in op goede communicatie en moedig nieuwe initiatieven aan.

Een belangrijk onderwerp dat in vrijwel alle vragen terugkwam was het belang van goede, eerlijke, eenduidige en gedifferentieerde communicatie. Erkennen dat er verschillen in groepen inwoners zijn brengt met zich mee dat er op verschillende manieren met mensen gepraat moet worden. Ook informeren is maatwerk.

De deelnemers

Aan de community sociale duurzaamheid deden professionals vanuit verschillende hoeken van het energieveld mee. Onder meer energicoaches, beleidsmedewerkers vanuit het energiedomein, vrijwilligers bij energiecoöperaties, communicatiespecialisten en medewerkers van woningbouwcorporaties sloten aan.

© 2023 Het PON & Telos

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij Het PON & Telos. Gehele of gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld. Vermenigvuldiging en publicatie in een andere vorm dan dit rapport is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van Het PON & Telos. Hoewel deze publicatie met de grootst mogelijke zorg is samengesteld, kan Het PON & Telos geen enkele aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele fouten.

Auteurs

Madelon van Duren, Mirjam Smulders,
Nel Verhoeven, Bianca Koomen

Foto's

RES NML
Nationale Beeldbank

www.hetpon-telos.nl

HET pon | telos

OPGERICHT IN
1947

GEVESTIGD IN
TILBURG

KENNISONDERNEMING

STICHTING ZONDER WINSTOOGMERK

AANTAL MEDEWERKERS

35

INTENSIEVE SAMENWERKINGEN

MET UNIVERSEITEN EN ANDERE
KENNISINSTELLINGEN

EXPERTISE

- > PARTICIPATIE & GOVERNANCE
- > WOON- & LEEFOMGEVING
- > DUURZAAMHEIDSTRANSITIES
- > SOCIAAL DOMEIN & ARBEID
- > CULTUUR & ERFGOED
- > DUURZAAMHEIDSIMPACT
- > DATA EN METHODEN

ONZE OPDRACHTGEVERS

- > PROVINCIES
- > GEMEENTEN
- > ZORG- EN WELZIJNSINSTELLINGEN
- > FONDSEN
- > BANKEN

HET
pon|telos

Over het PON & Telos

Maatschappelijke besluitvorming verbeteren

Wij zijn een sociale kennisonderneming in het hart van de samenleving. We beschouwen het als onze opdracht om maatschappelijke besluitvorming te verbeteren. Dat doen we door wetenschappelijke kennis met kennis van de praktijk te verbinden. We zijn van data, feiten en cijfers, maar geven die altijd een gezicht. Waarbij iedere stem telt. Voorkeuren en meningen halen we op, onderzoeken we, analyseren we en duiden we. Met prikkelende aanpakken en innovatieve methoden. Daarbij zijn we altijd gericht op duurzaamheid: de harmonieuze verbinding tussen sociale, ecologische en economische doelstellingen. Zo dragen we bij aan de kwaliteit van samenleven, nu en in de toekomst.

Met een multidisciplinair en creatief team van bijna 30 adviseurs en onderzoekers werken we vooral voor lokale en regionale overheden in Nederland (met een sterke kennispositie in Noord-Brabant), maar ook voor corporaties, banken, zorg- en welzijnsinstellingen, fondsen en maatschappelijke organisaties. We werken daarbij intensief samen met universiteiten en andere kennisinstellingen en zijn officieel partner van Tilburg University. Met onze kennis en inzichten adviseren we beleidsmakers en bestuurders. Zodat ze afgewogen keuzes kunnen maken. Zodat ze bestuurlijk kunnen vernieuwen. En zodat ze een positieve impuls kunnen geven aan de samenleving van morgen.

Stationsstraat 20c
5038 ED Tilburg
+31 (0)13 535 15 35
info@hetpon-telos.nl